

Синиша Јокић

БИТКА КОД ПЕТРОВАРАДИНА 1716. ГОДИНЕ
НА ПЛАНОВИМА ИЗ ФОНДОВА БЕЧКИХ АРХИВА

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

Историјски архив града Новог Сада
Музеј града Новог Сада
2011.

УВОД

Припремајући се за прославу 300-годишњице битке код Петроварадина (5. август 1716. – 5. август 2016. године), која има стратешки значај за наш регион у процесу културног легитимисања унутар европских интеграција, Историјски архив града Новог Сада и Музеј града Новог Сада, као водеће установе у очувању завичајне културно-историјске баштине, приредиле су изложбу посвећену овој бици и обележавању њене 295. годишњице.

Пројекат прославе обележавања годишњице Битке код Петроварадина 1716. године започет је од стране Музеја града Новог Сада и Савета месне заједнице Петроварадин 2006. године на 290. годишњицу битке. Поводом тога, сваког петог августа свечаном манифестацијом прослављамо обележавање овог јубилеја. Манифестација у народу позната као Марија Снежна, ангажовањем Музеја и МЗ Петроварадин, поред дугогодишњег сакралног обележја, добила ји културолошки карактер и међународну афирмацију од изузетног значаја за Нови Сад.

Сматрамо, да је овај капиталан догађај из наше завичајне историје, као интегрални део европске историјске сцене, и данас неодвојиви део европског цивилизацијског и културног простора и његових уједињених нација, те захтева константно ангажовање установа културе, локалне заједнице и града Новог Сада у виду организације и подржавања овог културно-туристичког и научног пројекта, све у циљу афирмације нашег пута ка европским интеграцијама на локалном и националном нивоу. Управо културна сарадња међународног карактера земаља учесница у овом историјском догађају: Аустрија, Турска и Србија, проже-та тако динамичном заједничком историјом, неретко судбинског интензитета, представља најсигурнију и најбржу трасу нашег везивања са европском културном сценом.

Сходно великом значају битке код Петроварадина и чињеници да *на готово три хиљаде километара дугом току Дунава – реке која својим географским, стратешким и привредним значајем доминира централном и југоисточном Европом – није могуће пронаћи тачку која би својим геостратегијским положајем могла да надмаши Петроварадинску стеноу*, а тиме и Петроварадинску тврђаву, Историјски архив града Новог Сада се још од 2004. године укључио у стручни и научни процес прикупљања картографских извора о архитектонском и војно-оперативном развоју

Петроварадинске тврђаве као прворазредном културно-историјском локалитету. Први резултати истраживања у Аустријском државном архиву и Земаљском архиву Мађарске презентовани су јавности већ 2005. године изложбом са каталогом: *Поглед са петроварадинске стене*. Презентовано је 12 планова везаних за историју Петроварадина, од којих је највише рапор-тних и пројектних планова Петроварадинске тврђаве и планова Битке код Петроварадина. Од 2008. године, настављајући да стручном подршком прати пројекат афирмације овог важ-ног догађаја, Историјски архив се, посебно својим организационим потенцијалима, активно укључио и у свечану манифестацију обележавања годишњице битке код Петроварадина.

У контексту даљег истраживања картографских и писаних извора, током септембра 2010. године архивисти Историјског архива Новог Сада су у Аустријском државном архиву у Бечу (Österreichisches Staatsarchiv) у збирци карата (Kartensammlung) Ратног архива (Kriegsarchiv), прегледали и након снимања преузели 16 планова битке код Петроварадина и Петровара-динске тврђаве од краја 17. до средине 19. века. Архивски стручњаци су, увидом у Збирку ка-рата Ратног архива, утврдили да се у Државном архиву Аустрије чува преко 200 других пла-нова Тврђаве и битке код Петроварадина.

У децембру месецу 2010. године Историјски архив је поново, новосадској и широј јавности, представио резултате свог најновијег истраживања и приредио изложбу *Петроварадинска тврђава у фондовима бечких архива* на којој је приказао 16 мапа од којих су половина планови битке код Петроварадина.

Петог августа 2011. године Историјски архив града Новог Сада и Музеј града Новог Сада, на 295. годишњицу битке, приређују ову тематску изложбу на којој је представљено десет пла-нова битке код Петроварадина 1716. године, од којих су два резултат поменутог истраживања у Ратном архиву 2004. године, а осам планова су резултат истраживања обављеног 2010. годи-не.

КАРТОГРАФСКИ ИЗВОРИ

Планови битке представљају велико освежење у досадашњим потенцијалима историјских извора (Музеј града Новог Сада и Матица српска у својим збиркама старих карата поседују планове Петроварадинске тврђаве и битке код Петроварадина) којима се проучава свеопшти развој Петроварадинске тврђаве и догађаји везани за њену славну прошлост. Нарочито велик значај у капацитетима историјских информација имају архивски документи – планови и мапе. Писани архивски документи као неизоставни део научног апарата у сваком озбиљном историографском раду спадају у примарне историјске изворе. Писана реч је сигуран извор података и често носи десетине или стотине информација, али без визуализације. У тумачењу историјског догађаја можемо само да претпоставимо изглед неког објекта, личности или детаља. С друге стране, свака илустрација, слика или фотографија, такође спада у ексклузивне историјске изворе. Каже се да слика говори хиљаду речи. Наравно, ако можемо да растумачимо њен садржај, односно, ако је тај дводимензионални приказ потписан или има легенду. У супротном он је само лепа, безимена илустрација без историографског значаја. План, карта или мапа по својој претпостављеној стандардизацији која подразумева слику, илустрацију, технички или нацртни, колоритни или у црно-белој техници урађен приказ са краћим или дужим описом, писаном легендом објашњења, представља сублимацију свих вредности поменутих историјских извора. На већини планова имамо изванредне визуелне информације, техничке, војне, архитектонске и друге природе, са тачно уцртаним детаљима који нам пружају комплетну слику о проблему који је на њему представљен. Такође, легенда објашњења као писани извор, компатибилна са сликом, прати ситуацију на плану и детаљно нас обавештава о свим неопходним подацима који су илустративно приказани на мапи. Сагледавајући ове чињенице, аутентично присутне и на плановима пред нама, можемо закључити да картографски извори заиста спадају у врхунске историјске изворе. Концентрација професионално уцртаних детаља на мапи и коректно уписаних података у легендама објашњења на сваком плану битке код Петроварадина, заиста нас у потпуности уводи у историјски ток збивања битке, пружајући нам прецизну ситуацију на терену: фортификациони приказ комплекса Петроварадинске тврђаве, распоред и положај војних јединица и артиљерије, схему окршаја унутар процеса битке, позиције војних логора, преглед насељених места и истурених објеката, природно окружење, ток Дунава и разуђеност његових острва и дунаваца итд.

Јасно сагледавање комплетног процеса битке код Петроварадина, упознавање значаја и изгледа петроварадинске фортификације и препознавање конфигурације терена, било би умногоме осакаћено без врхунских историјских извора какви су ови, нама представљени планови.

ВЕЛИКА ЕПОХА

Петог августа 1716. године одиграла се велика битка код Петроварадина између Хабзбуршке монархије и Отоманске империје. Аустријска царска војска, састављена од хришћанских војника из многих европских народа, била је под командом принца Еугена Савојског. Отоманска војска била је састављена од јединица из целог султаната и под командом великог везира Дамад Али паше. По аустријским изворима царска војска је бројала између 70.000 и 80.000 (осамдесет хиљада) војника, док је отоманска војска бројала између 150.000 и 200.000 (двеста хиљада) војника. Иако се завршила за један дан, битка код Петроварадина је била тешка, са пуно ангажованих војних јединица и ратне технике, вештих маневара и преокрета, много штете и људских жртава. И на крају, када се сагледају последице, од пресудног значаја за оба царства, Аустрија је успела да: пресече велику офанзиву отоманске војске, спречи евентуални поход на Беч и ефикасним акцијама у наредном периоду ослободи југоисточне делове своје тадашње државе. Отоманска војска је поразом у овој бици: прекинула велики поход ка унутрашњости Хабзбуршке монархије, прихватила државне границе према Аустрији формиране на великим европским рекама Сави и Дунаву на дужи временски период и дефинитивно одустала од освајања Петроварадинске тврђаве као најмоћније граничне фортификације Хабзбуршке монархије, а тиме и од својих империјалних стремљења према централној Европи.

Битка код Петроварадина представља један од централних догађаја у динамичној историјској епохи, испуњеној капиталним збивањима. Започела је Великим бечким ратом и завршила се Београдским миром, када се усталила граница на поменутих воденим токовима. Велики бечки рат почео је 1683. године, неуспелом опсадом Беча од стране отоманске војске и њеном даљом дефанзивом ка унутрашњости. Уследила је битка код Харкања 1687. године и повлачење отоманске војске из Осијека, Илока и осталих градова у Славонији и Срему, укључујући и Петроварадин. Будим је ослобођен годину дана раније, 1686. Следећи важан догађај била је битка код Сланкамена 1691. године, када аустријска војска, после победе, преузела офанзиву и исте године, после четири покушаја, заузела Петровардинску тврђаву. Полагањем камена темеља у бедеме данашње Петровардинске тврђаве 1692. године, обележен је почетак изградње ове моћне фортификације. Први покушај освајања Петровардинске тврђаве од стране отоманске војске, од како је ослобођена, догодио се битком код Петроварадина 1694. године. Следи битка код Сенте 1697. године, која представља једну од највећих битака и кључну победу аустријске војске у Великом бечком рату. Завршетак овог рата озваничен је потписивањем Карловачког мира 1699. године, између Отоманске империје са једне стране и Аустрије, Русије, Пољске и Венеције са друге стране, уз посредовање Енглеске и Холандије. После неколико година мира дошло је до битке код Петроварадина 1716. године када отоманска војска, незадовољна одредбама Карловачког мира, покреће нови велики поход на аустријско царство. Победом царске војске у великој бици пред бедемима Пе-

троварадинске тврђаве креће даља офанзива под командом Еугена Савојског. Исте године аустријска војска ослобађа Темишвар а следеће, 1717. године, и Београд. Као последицу ових успеха, висока Порта тражи примирје, што доводи до потписивања Пожаревачког мира 1718. године. Београд долази под власт аустријског царства, а границе отоманске државе померају се ка југу. Међутим, после две деценије аустријског управљања Београдом и северним деловима централне Србије, Отоманска империја покреће још један аустријско-турски рат. Успева да поново заузме поменуте територије укључујући и Београд, а потписивањем Београдског мира 1739. године граница између два царства поново се устаљује на Сави и Дунаву.

БИТКА

Принц Еуген Савојски као председник Ратног савета аустријског царства и искусни војсковођа није веровао у стварност Карловачког мира односно уговореног 25-годишњег примирја са Отоманском империјом. Благовремено је приступио припремању царских трупа за озбиљан рат са непријатељем и уједно је дао заповест да се Петроварадинска тврђава ужурбано утврђује. Поправљају се бастиони и бедеми, а њен гарнизон се опскрбљује неопходним ратним материјалом, оружјем, муницијом и опремом. С друге стране, принц Еуген имао је план да поврати Банат, последњу османску територију у Угарској и да прошири царску власт према Србији и Босни. Током пролећа 1716. године регименте царске војске биле су распоређене у разним земљама далеко од границе са Отоманском државом. У намери да прикрије своје ратне операције од непријатеља принц Еуген је искусну и добро обучену царску војску распоредио по удаљеним војним логорима крај средњег Дунава и Тисе. Оперативне способности царских пукова зависе од добре и брзе комуникације, те су на средњем Дунаву и Тиси саграђени понтонски мостови који су касније нашли своју примену и у Петроварадину, непосредно пред битку. Током јула 1716. године царске трупе су напуштале логоре у Чонграду, Баји, Сегедину и др. и организовано се концентрисале према Бачу и Футогу уз одлично изведену логистику, обезбеђену храну, муницију, опрему и сл.

Почев од 29. јула царска војска прелази у Петроварадин. Састављена од 67 батаљона инфантерије и 218 ескадрона кавалерије, уз 18 батаљона из утврђења тадашње Угарске, укупно је бројала између 70.000-80.000 војника. Принц Еуген Савојски, испраћен од Цара Карла VI и читавог народа, са 16 бродова и више својих генерала, напустио је Беч 2. јула и стигао у Футог 9. јула. Османска војска се 27. јула приближила на три дана марша од Петроварадина и била је само Дунавом одвојена од царске војске окупљене у Футогу и код Римских шанчева. Принц Еуген је свој командни логор са генералским квартиром сместио у Раценштат (Српску варош), данашњи Нови Сад, а 2. августа у Петроварадинску тврђаву.

У пресудним моментима пред битку царска команда извршила је борбени распоред јединица, пешадије, коњице, артиљерије и речне морнарице, следећим поретком:

Прва коњичка регимента левог крила.

Десно крило прве линије пешадије под командом генерала фелдцојгмајстера грофа Макса Штаремберга, фелдмаршала лајтнанта Боневала, генерал-мајора грофа Хонсбруга. Осам батаљона.

Лево крило прве линије под командом генерала фелдцојгмајстера грофа де Регала, фелдмаршала-лајтнанта грофа де Валиса, пуковника барона Гајера.

Десно крило друге линије под командом генерала фелдцојгмајстера, принца Беверна, фелдмаршала-лајтнанта Валенштајна, генерала-фелдвахтмајстера Ливингштајна. Седам батаљона.

Лево крило друге линије под командом генерала фелдцојгмајстера, грофа Хараха, фелдмаршала-лајтнанта Дауна, генерал-фелдвахтмајстера, грофа Валиса. Седам батаљона.

Одред војске од седам батаљона под командом генерала фелдцојгмајстера, принца Виртемберга, фелдмаршала-лајтнанта Ланкена, генерал-фелдвахтмајстера Дизбаха.

Три батаљона пешадије била су задужена да чувају Кронверк.

Три батаљона пешадије чували су утврђење Хорнверк.

Два батаљона пешадије Петроварадинског гарнизона, чували су Горњу тврђаву.

Десно крило коњаника прве линије било је под командом генерал-пуковника барона Ебергењија и генерала фелдвахтмајстера, грофа Хамилтона.

Друга линија од седам ескадрона коњице чекала је наређење да са првом линијом нападне непријатеља са бока, под командом генерала фелдвахтмајстера грофа Галба. У резерви је било припремљено 500 коњаника који би за време битке били убацивани у шанац да помогну пешадији и заједно одбију непријатеља.

Прва линија левог крила коњице, прве бригаде, 28 ескадрона под командом генерала коњице, грофа Мерсија, фелдмаршала-лајтнанта, принца Лобковица и генерал фелдвахтмајстера, грофа Ека са наређењем да подрже принца Александра Виртемберга који би нападао непријатеља с бока.

Друга бригада 28 ескадрона под командом коњичког генерала, барона Фалкенштајна, фелдмаршала-лајтнанта Кроа и Вијара и генерал-фелдвахтмајстера Амура са наређењем да остане иза прве бригаде и маршира као пратња за освајање терена колико услови дозвољавају.

Прва бригада друге линије као подршка првој линији, у случају потребе да попуњава људством прву линију регименте под командом генерала фелдмаршала-лајтнанта Хохберга, 28 ескадрона.

Друга бригада те линије прати прву са истим наређењем под командом генерала коњице, грофа де Батеа, генерала фелдмаршала-лајтнанта, грофа де Ветеранија и Отуа и генерала фелдвахтмајстера, барона де Шилинга са 28 ескадрона.

Бок је покривен левим крилом под командом коњичког генерала, грофа де Надаждија, фелдмаршала-лајтнанта, грофа Алтена и принца Фридриха Виртемберга са 27 ескадрона.

Артиљерија са топовима и мерзерима снабдевена муницијом, распоређена је иза борбених линија и чека у приправности, ако буде потребна да дејствује, после напада непријатељских бригада.

Распоред регименти

Прва линија пешадије

1. Гвидо Штаремберг
2. Даун (старији)
3. Гелен
4. принц Фридрих Виртемберг
5. Вецел
6. Виртемберг (старији) - Харах
- 17 батаљона са 700 људи, укупно 11900**

Коњица прве линије

8. Рабутин
9. Крусфел
10. Мерси
11. Палфи
12. Ханофер
13. Бајројт
- 42 ескадрона са 700 људи, укупно 8400**

Друга линија пешадије

14. Гешвинд
15. Бањи
16. Даун (млађи)
17. Лорен (млађи)
18. Регал
19. Харах
- 14 батаљона са 700 људи, укупно 9800**

Коњица друге линије

20. Дармштат
21. Гравен
22. Мартињи
23. Фалкенштајн
24. Амур
- 35 ескадрона са 200 људи, укупно 7000**

Трећа линија резерва корпуса

25. Пешадија Хаслинг

26. Макс Штаремберг

27. Зикинг

28. Боневал

29. Ланкен

30. Бојер

31. Траутзон

12 батаљона са 700 људи, укупно 8400

Коњаници четврте линије и
пешадија другог ретраншмана

36. Емануел Савој

37. Контркур

38. Лобковиц

39. Шенборн

28 ескадрона са 200 људи, укупно 5660

Бок левог крила – пешадија

44. Нојберг

45. Виртемберг (старији)

46. Палфи

7 батаљона са 700 људи, укупно 4900

Коњаници

32. Виар

33. Хаубен

34. Кроа

35. Алтан

Пешадија

40. Хајстер

41. Дурлах

42. Лорен (старији)

43. Лефелхолц

Коњаници

47. Лергер

48. Галб

49. Васке

50. Сплени

51. Надажди

27 ескадрона по 200 људи, укупно 5400

У тврђави краљевске коњице

52. Ахумада

53. Марули

54. Фабер

3 батаљона са 700 људи, укупно 2100

У дворцу пешадије

57. Лефелхолц

58. Валис

2 батаљона са 700 људи, укупно 1400

Коњичка опрема

62. Крило 7 ескадрона са 200 људи,
укупно 1400

Укупно пешадије

67 батаљона са 700 људи, укупно 46900

У тврђави трубачке коњице

55. Валис

56. Алкарудети

3 батаљона са 700 људи, укупно 2100

Коњаници

59. Ебергењи

60. Естерхази

61. Бабоцаи

15 ескадрона са 200 људи, укупно 3000

Укупно коњице

182 ескадрона са 200 људи, укупно 36400

Укупна сума 83 300 војника

Велики везир Дамад али паша прешао је 26. и 27. јула Саву и са својом гломазном војском од око 200.000 људи утаборио се код Бановаца. Првог августа кренуо је ка Петроварадину. У предвечерје другог августа стигла је отоманска војска на обронке Фрушке горе између Карловаца и Петроварадина. Свој шатор и главни штаб поставио је велики везир на брегу који је по њему касније прозван Везирац. На данашњем потесу Алибеговац био је смештен Али бег, док је на Карагачи стајао шатор Кара Аге. То су биле позиције главних отоманских команданата. Главни логор на Везирцу био је опкољен дворедном барикадом борних кола – Wagenburg.

Сходно овом великом притиску отоманске армије, царска команда је морала да реагује. Пошто је Еуген Савојски распоредио команданте по јединицама и родовима војске, заповедништво над делом коњице поверио је грофу Палфију. Претходница од око 4.000 Османлија уништила је насеља и опљачкала имања која су припадала петровардинском гарнизону. Слање извиднице је давало само несигурне вести о јачини и намерама непријатеља. Остао је нејасан стварни циљ великог везира отоманске војске: да ли хоће да нападне Петроварадин или да са својом армијом пређе на другу страну Дунава?

Поводом те низвесне ситуације, формирана је, под командом грофа Палфија, јака извидничка јединица која је требало да извиди ситуацију. Другог августа гроф Палфи је кренуо са 3.000 коњаника према непријатељу. Његова намера је пре свега била да стигне на јужну страну Фрушке горе удаљену око 5 км од Карловаца. Надао се да ће одатле имати довољно добар поглед како би могао да се информише о јачини и наоружању османске војске.

Удаљивши се неколико километара од Тврђаве, дошао је близу Карловаца где је са својом јединицом неочекивано налетео на непријатељску коњицу, са више од 10.000 војника. Борба је била неизбежна. Дошло је до тешке битке током које су царски коњаници били озбиљно угрожени. Битка је трајала 4 сата, Палфијеви војници су се држали храбро упркос надмоћи непријатеља. Брдовити терен им је отежао повлачење, Османлије су их пратиле све до тврђаве, где их је пешадија задржала на пристојном одстојању. Битка је коштала живота 700 војника, убијено је 392 коња а 297 повређено.

Сутрадан, трећег августа, главнина османске војске се примакла Тврђави. Одмах је 30.000 јаничара приступило копању ровова према бедемима Петроварадина. Пошто је принц Еуген уочио опасност од потпуног опкољавања Тврђаве, одлучно је предузео све мере да спречи тај непријатељски подухват. Првенствено је наредио да се поправе ретраншмани на Тврђави које је још пре 22 године подигао гроф Капрара. Убрзаним интензитетом настављено је пребацивање војних јединица са бачке стране а пре свега, велики број пешадијских батаљона који су били смештани и распоређивани у ове Капрарине шанчеве. Један део артиљерије је распоредио на утврђена узвишења, а остатак је остао у резерви у Раценштату (Српској вароши).

Пошто је велики везир добио негативан одговор од Еугена Савојског о предаји Петроварадина, наставио је са интензивним рововским опкољавањем Тврђаве. Својим вештим ноћним копањем, јаничари су успели да се примакну на 100 и 50 метара од бедема Тврђаве.

Тешка артиљерија великог везира гађала је шанчеве са неколико истурених батерија. Принц Еуген је наредио да се одговори на ватру само са неколико топовских канонада.

Затворен, у полукругу, са скоро 200.000 отоманских војника, Еугенова намера ни у ком случају није била да чека напад у уском простору испред Тврђаве и тиме побољша и овако јаке

позиције непријатеља. Брзина копања ровова убрзала је његову коначну одлуку, као председника Ратног савета, сазваног четвртог августа, да генерални напад на непријатеља мора уследити сутрадан, петог августа 1716. године.

Четвртог августа коњица и делови пешадије били су још увек на другој страни обале. Да не би одао свој план напада, Еуген није хтео пре времена да пребаци коњицу у незаштићено подручје тврђаве. Истог дана после подне утврђен је план напада пешадије, коњице и артиљерије. Петог августа ујутру требало је да почне напад.

На другој страни Дунава, коњица је почела да прелази, међутим, пред ноћ се дигла силна олуја и пошто није сва прешла преко Дунава, доспела је у критичну ситуацију. Више бродова се отиснуло са обале а откачене воденице пред Каменицом уништиле су сидра којима су два понтонска моста била причвршћена. Услед ове елементарне непогоде и несрећног случаја, судбина целе армије и испланиране акције доведена је у питање. Ипак, понтоњерске јединице су уз велике напоре успеле да, у току ноћи, поправе оба моста и тако омогуће наставак прекинутог преласка царске војске.

Припреме принца Еугена нису остале непримећене код отоманске команде. Петог августа ујутру, упркос хладном и ветровитом времену, отомански војници били су спремни за битку.

Царска армија, распоређена у борбеном поретку, по заповести од четвртог августа, била је спремна за напад сутрадан ујутро на дан Снежне госпе Марије. Сваки пешак царске армије добио је по 50, а коњаник по 21 метак, док су гренадири (бомбаши) добили по 4 гранате.

Петог августа 1716. године, ујутро, батаљони царске пешадије, под командом принца Александра Виртембершког, силовито су напали десно крило јаничарских положаја и после борбе прса у прса натерали су јаничаре на повлачење. Затим су уништили и отоманску батерију од 10 топова и продрли до места где су стајала судска вешала, данас је то црква св. Рока. На истом крилу царске војске, у то време, гроф Палфи је са својом коњицом потерао отоманске племиће – спахије у бег и успео да угрози главни логор на Везирцу, чиме је лево крило царске војске сматрало победу већ осигураном.

Гледано са те позиције напад је добро почео. Ипак, Еугенови војници нису били тако успешни на свим линијама фронта. Османлије су се бориле жилаво и упорно. Успеле су да зауставе напад на десном крилу и у центру царске војске и да врате војнике у унутрашње шанчеве. Уски простор за маневар између бедема Тврђаве и Дунава није дозвољавао овим трупама да плански изведу оперативни задатак.

Јаничари су искористили овај тренутак слабости у царским редовима и појачали напад. Успели су да продру до друге утврђене линије и убрзо су се почели пењати на саме бедеме бастиона. Међутим, у том моменту се показала моћ одбрамбених фортификационих елемената

Петроварадинске тврђаве. Елитни утврђени бедем Кавалир, изграђен на јужној страни утврђења према непријатељу, као појачање бастиону Леополд и последња линија одбране артиљеријских тврђава, успео је да заклони одбрану Тврђаве и спречи брзи продор јаничара. У заносу борбе, јаничари нису приметили да је услед повлачења десног крила, њихов десни бок остао незаштићен.

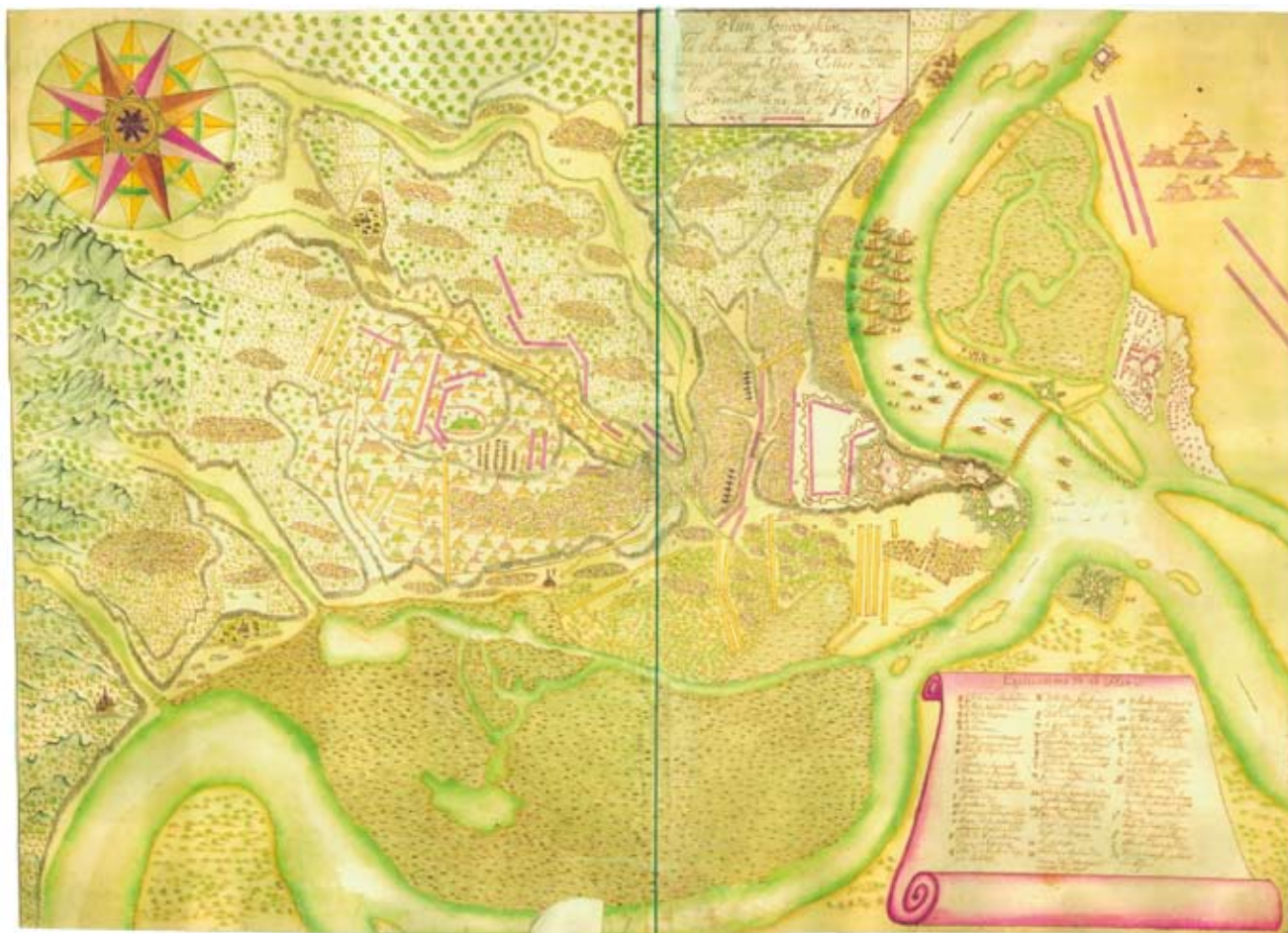
Налазивши се на утврђењу Кавалир, које је уједно и највиша позиција у Тврђави, искусни војсковођа Еуген Савојски је приметио ову слабу тачку узаврелих јаничара и наредио је грофу Палфију да са четири кирасирске (тешка коњица) регименте нападне незаштићени бок јаничара. Пошто је Палфи пробио јаничарске редове, царска пешадија понови напад на јаничаре, који су тада са свих страна били опкољени. Иако су се жестоко борили ситуација им је била безизлазна, поготово кад је татарска коњица одустала од помоћи и побегла у правцу Каменице. На читавој линији борбе дошло је до иницијативе царске војске. Отоманска војска се почела повлачити у расулу. Узалуд је велики везир личним примером покушавао да преокрене ситуацију. Приликом напада царске војске на његов логор, са обе стране, велики везир се са неколицином својих официра бацио у директан окршај. Убрзо је смртно рањен и у општем метежу заједно са пророковим барјаком пренесен је у Сремске Карловце где је и умро.

Отоманска војска, потпуно разбијена, и у расулу повлачила се ка Београду. Битка је, великом победом царске војске, завршена до 12 часова. Наизменична и врло тешка борба трајала је пет сати. Иако се на основу познатих извора лицитира са бројем погинулих, царске трупе имале су од 3 до 9 хиљада умрлих и рањених, док се за османлије пише да су имали преко 30 хиљада губитака. Сигурно је, да је битка била крвава и да су као и у свакој бици са оваквим развојем ситуације поражени имали далеко више губитака.

У сваком случају османлије су тешко поражене. Принц Еуген Савојски као апсолутни победник, у шатору великог везира, написао је извештај цару у Беч. Ратни плен у војном материјалу, оружју, новцу, намирницама и осталом био је огроман.

Победничка царска војска се током петог и шестог августа улогорила на освојеним положајима, а седмог августа се пребацила у Бачку у царски логор код Раценштата, где је уз велику свечаност и захвалност Богу, служећи *Te Deum* - Тебе Бога славим, прославила ову значајну победу. После кратког одмора, у даљем победничком походу принц Еуген Савојски је већ у октобру ослободио Темишвар. Након ових великих победа славни војсковођа је могао да су упусти у даљи рат са Османлијама, пошто мир са Отоманском империјом, како је важило тада мишљење, може да потраје само ако Београд поново буде у хришћанским рукама.

КАТАЛОГ КАРАТА БИТКЕ

КАРТА БР. 1 - ИХНОГРАФСКИ ПЛАН БИТКЕ КОД ПЕТРОВАРАДИНА 1716. ГОДИНЕ. РАТНИ АРХИВ БЕЧ - ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – С VII Р № 1.

Ихнографски (нацртни) план битке израђен је од стране непознатог аутора на француском језику. Настао је током прве половине XVIII века у димензијама 100 x 71 cm, техником цртања, веома живих боја у којима преовлађују пре свега нијансе зелене, затим жуте и розе боје. Цео план је испуњен колоритом без паспартуа. Постављен је са северо-источне стране, што значи да се, из позиције читаоца, налазимо у правцу северо-истока.

У левом углу плана доминира кружна илустрација стилизованог компаса са засенченим тамнијим нијансама поменутих трију боја по необележеним правцима страна света. Централни део компаса у облику круга и осмобраке звезде илустрован је флоралним мотивима. Један крак звезде завршава у облику цвета и показује смер севера.

Заглавље плана у виду илустрованог правоугаоног папира који фактички представља званични наслов овог картографског извора исписано је француским језиком, калиграфисаним писаним словима и следећим текстом: Ихнографски план битке код Петроварадина, између царске војске под командом принца Еугена Савојског, и турске силе, под командом великог везира, 5. августа 1716. године.

У доњем десном углу плана представљено је Објашњење плана једноставном илустрацијом у виду зароланог пергаментa или непотпуно развијеног свитка са нијансама розе боје ради представе званичног тона у функцији легенде. Све једноставно или стилизовано уоквирне легенде са текстом или неком представом унутар сваког плана, мапе, зидне фасаде и слично називају се картуш. Ова легенда, почетним великим словима са пратећим информацијама, детаљно објашњава доминирајуће објекте и насеља који имају централну позицију на плану битке: цео комплекс Петроварадинске тврђаве, наспрам ње Раценштат (Српска варош), затим царски логор Еугена Савојског као и утврђења и магацине на бачкој страни и острву. Презентована је цела ситуација у контексту битке и њеног тока укључујући детаљне позиције зараћених војски у односу на њихово природно окружење: шумовите обронке Фрушке горе, Дунав и рукавце, острва, ритове и остало.

План битке, као и сви остали планови приказани у овом каталогу, ради што бољег сагледавања њеног тока и војно-тактичких операција, постављен је тако као да се посматра из авиона и захвата читав данашњи новосадски и петроварадински атар. Подручје које покрива овај план укључује положај данашњег Футога и Новог Сада, затим Великог ратног острва, Петроварадинског рита, цркве на Текијама, Сремских Карловаца, Капеле мира, Буковца, Сремске Каменице и готово целог потеса северо-западних обронака Фрушке горе. Детаљним црте-

жима и богатим колоритом јасно је представљено и природно окружење и назначена разноликост вегетације око простора битке и петроварадинске фортификације. Веома је уочљив ток Дунава и свих дунаваца на том потесу, лепо су цртачки изведена сва брдовита узвишења, шумовита зона, рит, односно мочварно подручје. Такође, добро је приказано и суво земљано подручје иза приобалног потеса данашњег Новог Сада које је приметно и на заравњеним деловима око Петровардинске стене где су биле распоређене велике војне јединице сукобљених страна. Аутор карте се посебно потрудио да нацрта на хиљаде ситних представа војника са оружјем и ратним заставама који су у покрету, чиме је дочарао динамику велике битке. У тој маси фигура и колорита нацртани су и топови на артиљеријским положајима.

Наравно, најмаркантније и најдетаљније, у централном делу плана, представљени су капитални фортификациони елементи читавог ансамбла Петроварадинске тврђаве укључујући и објекте на бачкој страни и острву. На првом месту је Горња тврђава, испод ње Доња тврђава – Васерштат, потом дворожни бастион Хорнверк, испред њега истурени утврђени масивни комплекс – Кронверк и две најистуреније југоисточно постављене одбрамбене инсталације према непријатељу, први и други ретраншман (масивни и утврђени шанчеви са насипом). У залеђу Петроварадина на сремској страни, упечатљиво, у перспективи, са детаљима објеката, нацртани су: хришћанска богомоља – данас црква на Текијама (Марија Снежна), Сремски Карловци, Капела мира, Војни комунитет Буковац, башта гувернера Петроварадина као тактички веома важан положај у одбрани Тврђаве, друге баште и границе гарнизона и на крајњем југозападу овог плана исушене каменичке мочваре.

На бачкој, прекодунавској страни јасно су уцртани: насеље Раценштат, односно Петровардински шанац у функцији предграђа Петроварадинске тврђаве, царски логор аустријске војске – шатор Еугена Савојског и његових генерала, велики магацин између Футога и Петроварадина, болница, рибарско насеље, одбрамбени објекат – редут или мостобран, касније назван Брукшанац, и утврђење на Великом ратном острву – Инзелшанац.

На дунавском току детаљно је исцртано 11 царских шајки, веома покретних дунавских лађи, које су ометале кретање отоманске коњице из правца Каменице, затим су представљене бројне воденице на средини реке и две које су се откачиле, оштетиле понтонске мостове и отпловиле у дунавац између Тврђаве и Ратног острва. Уцртане су и позиције два понтонска моста који спајају Тврђаву са бачком обалом и представљају кључну комуникацију за пребацивање аустријске војске из царског логора на петроварадинско бојиште, ноћ уочи битке.

Највећи део плана покривен је веома живим илустрацијама које детаљно презентују и објашњавају положаје сукобљених војски, позиције њихових јединица – пешадије, коњице и артиљерије, али и правце дејствовања, напада и повлачења борбених јединица и ескадрона у овој бици.

Положај аустријске царске војске представљен је позицијама царске инфантерије (пешадије) и царске кавалерије (коњице), распоређене источно од Петровардинске тврђаве (на месту где је данас фабрика Победа), чиме је било угрожено десно крило отоманске војске. Мањи део царске војске је због скученог простора распоређен западно од фортификације, према Дунаву, у правцу левог крила непријатеља.

Логори и бројни положаји отоманске војске заузимају физички највећи део плана битке, пошто су османски војни заповедници поставили своје логоре и распоредили позиције јединица у великом потесу између Карловаца, Буковца, Каменице и Петроварадина, у намери да изврше потпуно опкољавање Тврђаве, живом силом или артиљеријским батеријама, а највише ископаним рововима. На плану битке се у централном делу османског логора, на брду касније названом Везирац, истиче шатор великог везира и поред њега позлаћена теретна кола за велику османску заставу. Око ове централне позиције налази се позамашан простор под шаторима османског војног логора и велики број борних кола које су штитиле шатор великог везира. На положајима према бастионима Петроварадинске тврђаве уцртане су отоманске батерије формиране у ноћи између 3. и 4. августа. Такође су уцртани положаји отоманских мерзера који су постављени директно наспрам другог (спољњег) ретраншмана Петроварадинске тврђаве. Југозападно од фортификације постављени су бројни ескадрони османске коњице као и правац њеног кретања.

Сам ток битке, приказан је правцем напада аустријске царске војске, пешадије и коњице, и нападима османске коњице из поменутог југозападног правца. Коначан исход битке, односно катастрофалан пораз османске војске, приказан је кроз масовно и хаотично повлачење и бекство њене коњице преко Карловаца и Буковца, док је пораз јаничара приказан бекством кроз сопствени логор, Карловце и Буковац. На крају, приказан је и правац бежања једног дела јаничара и спахија изнад Буковца.

КАРТА БР. 2 – ПЛАН ПЕТРОВАРАДИНСКЕ БИТКЕ 5. АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ. РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – С VII Р № 1

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године такође је нацртни план непознатог аутора, настао током прве половине XVIII века у димензијама 78 x 68 cm са опширним објашњењима на француском језику. План је израђен техником цртања, пуног колорита, без паспартуа, у коме апсолутно преовлађују нијансе зелене боје. План је постављен у правцу север, северо-запад.

Специфичност овог плана је, да без посебних стилизација у виду китњастих украса, у горњем десном углу, захватајући скоро четвртину целог приказа, у облику вертикалног правоугаоника доминира велика легенда са детаљним и обимним објашњењима. Наслов ове легенде посебно је назначен подељаним и великим црним штампаним словима која у наставку наслова и објашњења читавог текста прелазе у ситна писана слова. У наслову се истиче да је ово план петроварадинске битке, (римским бројем је исписана 1716. година, и 5. август), која је вођена између царске (аустријске) армије под командом принца Еугена Савојског и отоманске армије. Даље се у наслову напомиње да се отоманска армија састојала од 200.000 људи од којих је изгубила 30.000 војника са великим везиром, читавим логором, Ратним саветом (министарством рата), муницијом и опремом.

Размера плана није наведена, али се веома лако уочава да захвата веће подручје западно од Петроварадинске тврђаве у односу на претходни план. На великом делу десне половине плана приказано је подручје које је богато вегетацијом и заузима широко пространство до тока Дунава до данашњег Бегеча и Баноштора. Са друге стране, горњи део плана се простира отприлике као и претходни, улази дубоко у фронтални простор испред бедема Хорнверка и Кронверка у правцу југа и југозапада, иза Везирца и Карловаца према Београду, наводећи као последњу тачку Спомен капелу направљену у част Карловачког мира.

И на овом плану централну позицију заузима фортификациони комплекс Петроварадинске тврђаве, затим положаји и тактички потези сукобљених армија и сам развој битке. Све прецизне информације на детаљној легенди објашњења означене су великим и малим почетним словима која уочавамо и на самом плану битке што омогућава да се лако сагледавају позиције војних јединица и прати ток збивања на овом бојном пољу. Почетак легенде објашњава положај Тврђаве како је аутор овог плана назива, затим Доњи град, па Хорнверк, и Кронверк – истурени део фортификације. За унутрашњи ретраншман (шанац) наведено је да се налази у лошем стању, а стари или спољни ретраншман, који је оштећен у бици са Османлијама 1694.

године, пред ову битку је поправљен. Аутор даље наводи капиталне фортификационе објекте: Острвско утврђење Инзелшанац; Брукшанац – мостобран; источно од Горње и Доње тврђаве, петроварадинске мајуре и циглане; испод бедема Хорнверка уз Дунав Швапско село; даље уз сремску обалу Пивницу, село Каменицу и њену долину. Потом, изнад отоманских шатора, помиње село и долину, мисли се на Буковац; на путу између Петроварадина и Карловаца аутор записује потпуно порушену капелу, данас је то Текијска црква. У горњем делу мапе види се мали град – Карловци и изнад њега велики цртеж Капеле мира.

Великим почетним словима аутор је обележио и препознатљиво природно окружење петроварадинске битке због дочаравања специфичних односно неподесних услова за ратовање. На левој страни мапе уз десну и леву обалу Дунава виде се велики потеси са мочваром и трском, испод ње је дубока мочвара без трске са различитим већим и мањим острвима, затим велико и дугачко мочварно острво, касније названо Ратно острво, и изнад њега мали рукавац Дунава. Целим простором, десно од Капеле мира, изнад приказа Битке, простире се долина и пут за Крушедол и на крају, уцртано је велико земљиште под закупом генерала Лефелхолца.

У наставку објашњења легенде плана битке код Петроварадина, аутор остало природно окружење битке и војно-тактичке позиције унутар ње обележава малим почетним словима. Уцртани су мала (ниска) шума од шипражја на крајњој левој страни плана која се у дугом потезу простире уз леву обалу Дунава на бачкој страни ка Ковиљском риту, затим поплављена ливада лево од пута ка Карловцима у Петроварадинском риту, све врсте других острва и такозвано Мало острво на коме се налази утврђење Инзелшанац. Иако није убележен у легенди објашњења, видимо веома важан детаљ уцртан на овом плану. У левом доњем углу на бачкој страни имамо позицију Римских шанчева. Изнад шанчева постављен је мали и једноставан компас.

Аутор даље наводи и веома прецизно уцртава позицију сусрета између царске коњице под командом грофа Палфија и непријатеља, августа 1716. године, затим татарски логор који се пружао према планинама, постављен десно од централног шатора великог везира Дамад али паше. Цртежима многобројних шатора у зеленим, жутим и розе бојама, постављеним лево од централног шатора Дамад али паше и пута за Карловце, приказан је велики логор отоманске војске подигнут 2. августа 1716. године. У централном положају великог отоманског логора на брду Везирац (име настало по Великом везиру) уочава се велики шатор отоманског команданта окружен, ради заштите, бројним теретним (борним) колима.

Читав овај план битке у слободном простору испред фортификационих објеката, између вегетације и позиција војних јединица, исцртан је приказима стотина малих, али јасних фигура војника, пешадије, коњице и артиљерије. Углавном су то прикази отоманских војника у позицијама напада или повлачења после тешког пораза од аустријске царске армије.

Највећи део ове опширне легенде аутор је посветио заиста исцрпним објашњењима о положају сваке јединице у овој бици са тачно наведеним именом, чином и статусом племића који је био у функцији команданта одређене војне формације. Наведен је род војске сваке јединице, величина и снага одређеног бојног положаја, број батаљона, регименти, ескадрона, функција сваке формације у читавом маневру битке. Нека јединица је у положају напада, нека у одбрани, нека у заштити крила главне армије, пешадије или коњице. Пратећи словне ознаке малим или дуплим словима (a, w, aa, ww) видимо тачне позиције и правце дејствовања сваке војне формације: пешадијских батаљона, коњичких регименти и ескадрона, артиљеријских батерија и лађи речне морнарице.

Аутор даље излаже таксативно словним ознакама са једним почетним малим словом све јединице и њихове команданте на одбрамбеном положају унутар новијег односно унутрашњег ретраншмана који се налази одмах испред бедема утврђења Кронверк. Затим, наводи бројне јединице унутар и око старог ретраншмана, као и читав маневар напада и потискивања непријатеља од овог одбрамбеног шанца из 1694. године.

Словним ознакама са два мала иста почетна слова аутор наводи положаје јединица унутар Петроварадинске тврђаве: aa) Три батаљона која чувају Кронверк bb) Три батаљона која чувају Хорнверк cc) Два батаљона Петроварадинског гарнизона. Када се сагледа овај податак који је врло прецизно уцртан у план битке, видимо колико су браниоци Тврђаве као и комадант принц Еуген Савојски вредновали значај ове битке и саме петровардинске фортификације са становишта судбоносне одбране граница Хабзбуршког царства. Формирали су фантастичних осам одбрамбених линија и шест утврђених инсталација према непријатељу. Почевши од насипа контраескарпе првог ретраншмана па до батаљона Горње тврђаве и њеног Кавалира који су последња линија одбране.

Истим ознакама са 22 објашњења аутор нам у наставку легенде детаљно описује положаје војних јединица, имена њихових команданата и даљи ток битке. Положаји ових коњичких ескадрона уцртани су веома јасно и нумерички тачно ситним дугачким жутих правоугаоних облицима на потезу између унутрашњег десног бока ретраншмана и Дунава. На плану се види да су ове јединице под канонадом батерије отоманске артиљерије.

Поред централног положаја петроварадинске фортификације и збивања око битке, на овом плану веома јасно уочавамо и доминантно и детаљано исцртан дугачак ток Дунава са свим дунавцима, острвима и лиманима. Све то чини богато природно окружење Петроварадина и одражава сву комплексност и живу разуђеност дунавских обала уједно илуструјући, поред величанствене лепоте, значај и снагу, али и опасност коју са собом носи ова моћна река.

Бројчаном нумерацијом појединачним арапским бројевима аутор нам даје објашњења, углавном, за доњи део плана, односно за пловне објекте и збивања на Дунаву и уз његову обалу и за насеља и објекте на бачкој страни. На средини плана и самог Дунава, а десно од

понтонских мостова учртане су крупним цртежима воденице (млинови на води), лево од њих тик уз обалу, подно Тврђаве, учртане су бројне царске лађе (шајке) које су угрожавале крајње леве бокове отоманске војске. На сремској страни иза положаја отоманске артиљерије види се и њихов велики шатор који је био магацин за муницију и опреме. Насупрот њему, на бачкој страни види се, зеленим правоугаоним облицима обележен, постављени коњички корпус за одржавање реда у царском логору и магацину са војном опремом на горњем Дунаву према Футогу. Бројем седам обележено је велико село Футог; на самој обали лево од Футога, обележено бројевима осам и девет, нацртани су провијантски магацин са ретраншманом и болница; испред моста на малом приобалном острву види се хрватско село; на подручју данашњег Новог Сада цртежима великих шатора обележен је бројевима 13 и 14 царски логор са генералским квартиром. Изнад и десно од логора дугачким розе-жутих правоугаоником обележена је царска артиљерија и заплењена отоманска артиљерија, које су после битке у славу победе постављене око царског логора Еугена Савојског. Српско село (Раценштат) обележено је бројем 17 и види се његов положај одмах иза Брукшанца. Лево од Петровардинске тврђаве иза Инзелшанца и велике окуке Дунава виде се наоружани отомански једрењаци, који, усидрени чекају да изврше диверзију на Велико мочварно острво обележено са У, и обалу испод Петроварадинске тврђаве. На крају овог дела објашњења аутор напомиње да су гренадири (бомбаши), стрелци и карабињери додати њиховим региментама и борили су се под истом командом.

У последњој колони легенде - овог заиста детаљног објашњења плана, аутор нам подноси нумерисан распоред родова војске по одбрамбеним линијама уз очито набрајање имена команданата припадајућих војних јединица.

Ову колону армијских формација аутор је посебно насловио: ОБЈАШЊЕЊЕ ШИФРИ ПРЕ-РЕГИМЕНТАМА

У детаљном извештају навео је списак, прве линије пешадије, друге линије пешадије итд, да би у завршници поднео закључак о укупном броју војника.

Укупно пешадије 67 батаљона по 700 људи, укупно 46900

Коњаници, 182 ескадрона по 200 људи, укупно 36400

Укупна сума 83300

На крају легенде аутор листом убијених и рањених завршава ово опширно објашњење. Посебно излаже списак убијених у нападу на шанац и пешадијској бици, наводећи тачан број погинулих из пешадије и коњице и њихове официрске чинове укључујући и ниже офицере и војнике.

У другом делу овог сабирања жртава аутор по истом принципу у два окршаја таксативно набраја бројке рањених високих официра, и укупан број рањених нижих официра, војника и коњаника.

Закључује: Укупан број мртвих и рањених 9930.

КАРТА БР. 3 – ПЛАН БИТКЕ КОД ПЕТРОВАРАДИНА 5. АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ. РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 905

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године нацртни је план који је израдио Бледнер, коњички мајор царске инжењерије. Настао је током прве половине XVIII века, у димензијама 84,5 x 64 cm, са описом битке и објашњењима слова и бројева. Израђен је техничком цртањом, са веома малим паспартуом а веома је доминантан и живописан колорит у коме преовлађују нијансе тамнозелене, розе и браон боје. План је постављен из правца запад, југозапад а у левом горњем углу руком је написана размера плана 1: 8.900.

Поред доминирајуће тамнозелене боје и розе-црвене која као лава прелива план од горњег десног угла према центру, специфичност овог плана је барокно раскошна стилизација заглавља - картуша на левој половини мапе са текстом у виду племићког плашта увезаног тамно црвеним врпцама и дугачки и уски текст описа битке исписан на развијеном свитку у виду пергаменту који покрива комплетну леву страну плана. Такође, на сасвим горњем делу десне половине плана, уочљив је једноставан, али јарким бојама упечатљив компас. Овај показивач страна света се састоји од две четворокраке звезде црвене и жуте боје унутар правилно формираног белог круга који је оивичен обручем браон боје са црним украсима. На врху левог крака црвене звезде у правцу севера постављен је краљевски љиљан. Текст заглавља написан је калиграфисаним црним великим и малим словима и његов превод гласи: План битке код Петроварадина под славном владавином Његовог римског царског и католичког Величанства Карла VI, између римско-царске главне војске у Угарској под командом Високе кнежевске Светлости, принца Еугена Савојског, генерал-лајтнанта, и турске војске под командом великог везира Али паше, 5. августа 1716. године, где су Турци потучени уз губитак читавог логора, војне опреме, муниције и багажа. Дугачак текст објашњења написан је веома ситним писаним словима на пергаменту. Наслов је, такође, написан писаним и ситним, једва мало боље подебљаним словима и гласи: Кратак опис битке код Петроварадина и објашњења слова и бројева.

Текст овог обимног описа битке, као што и сам наслов каже, односи се на веома детаљан приказ целокупног тока битке, првенствено збивања пре почетка битке. Аутор нам даје информације о догађајима почев од 9. јула кад је Еуген Савојски стигао у Футог, затим, приказ доласка непријатеља у Сремске Карловце, размештање супротстављених армија и њихов распоред, почетак и сам ток битке, и на крају пораз и хаотично повлачење непријатеља.

Мајор Бледнер нам детаљно саопштава: Након што је Њ. К. В. председник Дворског рат-

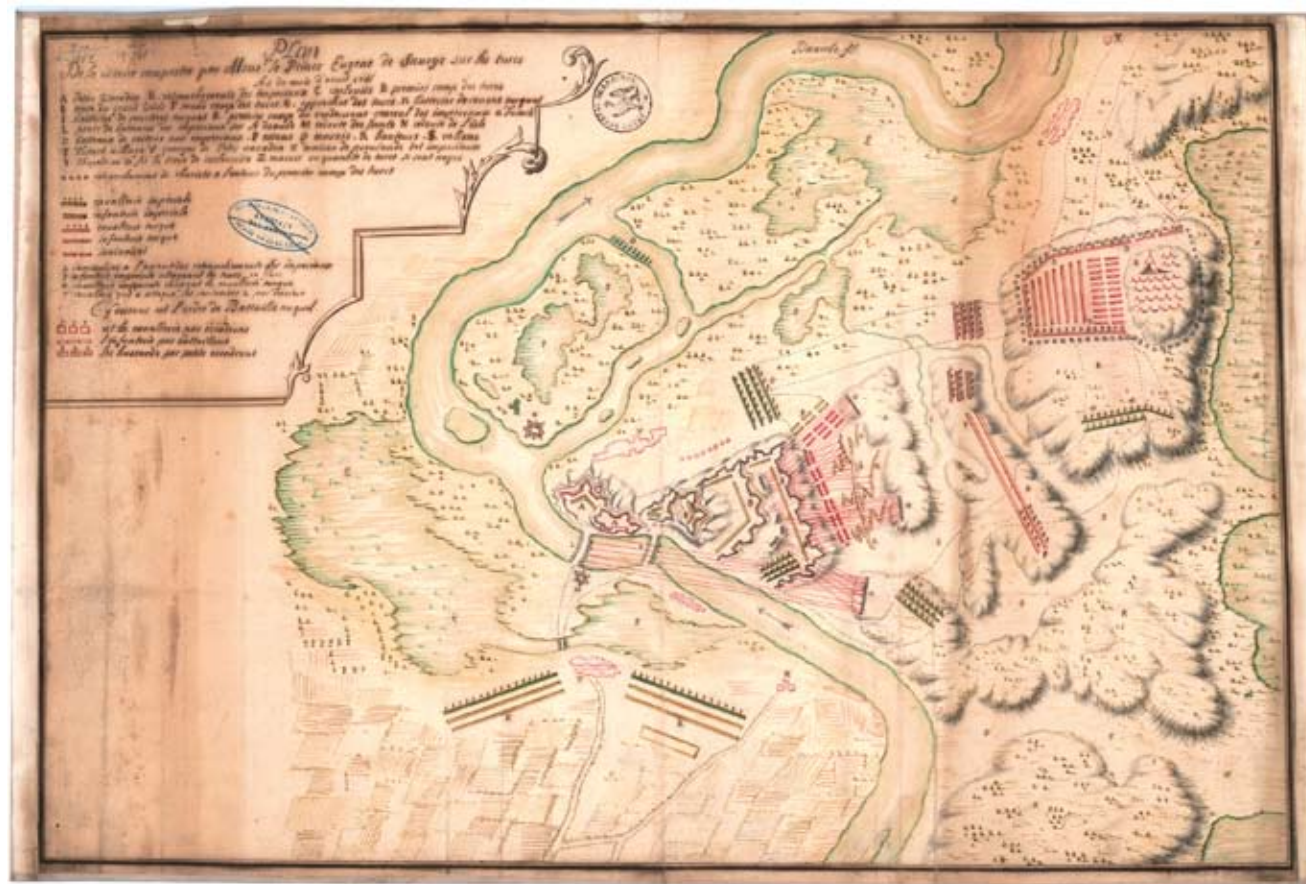
ног савета и генерал-лајтнант срећно стигао у Футог 9. јула 1716. године, и обавио неопходне припреме, стигла је вест да се Турска сила скупља код Београда, и да прави мост преко Саве... У свом даљем тексту аутор нас обавештава о сакупљању царских пукова аустријске војске, као неопходне припреме због све веће опасности од надлазеће отоманске најезде. Непријатељ је прешао Саву 26. и 27. јула, 1. августа је умарширао у Сланкамен, а сутра дан се, на челу са великим везиром, сместио у логор код Карловаца. Описан је и крвави окршај који се десио 2. августа између коњичког одреда царске војске под командом грофа Палфија и истурених отоманских јединица. После жестоког напада Османлија, Палфи се са многим губицима морао повући у Петроварадин. Мајор Бледнер закључује: Турска порта је прва напала и тако пекршила Карловачки мир.

Настављајући даље, Бледнер нас информише о распореду царских јединица унутар Тврђаве и доласку корпуса из Сегедина под командом Александра Виртембершког. С друге стране, непријатељ се убрзано укопавао око бастиона Тврђаве, стигавши и до 50 метара од првих бедема. Уједно је поставио и своје артиљеријске батерије. Пушкама из ровова и топовима са повољних положаја константно је гађао браниоце Петроварадина. У таквој ситуацији генералштаб је донео одлуку да се Османлије нападне петог августа. Даља обавештења се односе на припреме за напад и драматичне догађаје који су се десили у ноћи пред битку када је невреме покидало понтонске мостове што је одложило почетак напада на непријатеље за два сата. Приказан је борбени поредак царске војске, пре свега коњице, која је подељена на шест делова. Велики део кавалерије био је на левом крилу под командом грофа Палфија, распоређених у шест колона. Десно крило је било бројчано слабије због скученог простора између Дунава и десног крила пешадије. Малим насловом написаним ситним словима: Распоред инфантерије, који се налази, отприлике, на средини читавог текста, аутор нас води у борбени положај пешадије. У наставку текста мајор Бледнер нас уводи у почетак и ток битке, која је почела у седам часова ујутро. Великим почетним словима нас упућује у положаје непријатељских ровова, артиљерије, јаничара, царске пешадије која их је напала, аустријских генерала, шанчева из којих су Османлије избачене и посебно наглашава критични моменат када је непријатељ због слабости десног крила царске пешадије угрозио први и други бедем ретраншмана. Контраудар царске коњице на непријатељску пешадију и коњицу преокренуо је ситуацију. Непријатељ је и поред линије борних кола кренуо у повлачење, коњица је бежала преко Карловаца ка Сави а пешадија у расулу преко брда и долина побегла уз велике муке. Десно крило царске војске које је предводио принц Еуген Савојски потерао је у повлачење ка Буковцу и Београду други део отоманске коњице која се налазила на брду испод везировог шатора. Пошто је освојен читав непријатељски логор укључујући и шатор великог везира, заједно са опремом, муницијом и канцеларијом, до 12 часова битка је била готова. На крају извештаја аутор нас кратко информише о губицима на обе стране: погинули су велики везир, јаничарски ага и Мехмед паша а са аустријске стране: генерали фон Ланкен, Веленштајн, Гукен и други. Шестог августа царска војска је прешла Дунав а осмог певала Те Деум.

За разлику од претходних планова где су аутори у својим легендама износили детаљна објашњења о Петроварадинској тврђави, њеним објектима и фортификационим елементима, аутор овог плана користи словне ознаке и слабо видљиву нумерацију само код појединих објашњења положаја војних јединица и описа битке. Све информације о ситуацији на читавом подручју, укључујући и насеља и објекте на бачкој страни, Бледнер је насловио писаним именима. Такође, техника цртања и бојења је у претходним плановима оштрија и јаснија. Овде се теже називају објекти, окружење и линије сукоба између сукобљених армија а поготово су тешко видљиве стотине нацртаних фигура војника, пешадије, коњице и њихових застави. Међутим, можемо рећи да је на овом плану, специфичним цртачким стилем, веома успешно приказана драма и дочарана сва жестина овог великог и застрашујућег окршаја двеју империја. Маса војника и коњаника драматично се преливају у разним правцима напада и хаотичног повлачења. Приказ вегетације, Дунава, острва, као и насеља и фортификационих објеката изведен је слободнијим цртачким стилем, више као колорисана скица.

Поменути написи на плану такође су писани слободним стилем самог аутора. Посматрајући и читајући план уочавамо: једино што је написано штампаним словима је Peterwardein и Горњу тврђаву назива „Дворац“ а даље писаним словима помиње Хорнврек, Кроненверк, мајуре, циглане, положај царске коњице, положај царске пешадије, на острву Инзелшанац и мочвару а испод заглавља је велика мочвара. У Дунавцу између Тврђаве и мочваре на острву - турске лађе, између Инзелшанца и Васерштата на Дунаву - царске лађе, понтонски мостови, испод тврђаве - Швапско село, испод десног крила царске пешадије уз обалу Дунава - царске лађе. Десно, на путу за Каменицу, види се пут за Осијек, затим Пивара, па насеље Каменица, изнад Каменице стара тврђава, изнад старе тврђаве у широком потесу према брдима Бледнер је написао: На овом месту османски војници су се снабдевали храном. Такође, у широком потесу од Дунава у правцу повлачења Османлија пише: Овде је формирано десно крило коњице које је протерало непријатеља до узвишења. У горњем десном углу плана виде се Карловци, изнад њега Капела мира, а десно од њих два правца повлачења поражене отоманске војске, пут за Крушедол, изнад њега пут за Београд и сасвим десно насеље Буковац. У средини логора нацртан је и назначен шатор Великог везира, у склопу великог отоманског логора две велике формације артиљерије, на путу за Карловце капела (текијска) и истурени Лефелхолцов мајур.

На бачкој страни мајор Бледнер бележи и уцртава: велики појас мочваре, (веома је занимљиво што Брукшанац назива Die Wasser Schanz – Водени шанац), на почетку мостобрана Хрватско село, сасвим десно уз обалу Дунава Главни царски магацин код Футога. На месту центра данашњег Новог Сада је Српска варош, одакле се види пут за Сенту и Сегедин. Испод и десно од њега у широким потесима, обележени црвеним дугачким правоугаоницима, нацртани су царски логори постављени 2. и 6. августа 1716. године. Између њих је Главни царски квартир, а у средини велики шатор са ратним заставима у славу величанственог победника принца Еугена Савојског.

КАРТА БР. 4 – ПЛАН ПОБЕДЕ КОЈУ ЈЕ ОДНЕО ПРИНЦ ЕУГЕН САВОЈСКИ НАД ТУРЦИМА МЕСЕЦА АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ. РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 904-5

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године настао од стране непознатог аутора током прве половине XVIII века, написан је на француском језику као нацртни план са легендом објашњења и приказом положаја две војске. Израђен је једноставном техником цртежа у димензијама: 74,5 x 50 cm, са паспартуом. План је колоритан са слабије израженим нијансама зелене, црвено-розе и тамноплаве боје, док је подлога целе мапе (у сепији) светло-драп боје. Постављен је из правца запада, југо-запада.

Текст плана битке је релативно кратак, али је због величине слова и уредне концепције веома уочљив. Постављен је у горњи леви угао мапе и оивичен оштрим црним линијама са једноставном флоралном стилизацијом на крају ове неправилне форме заглавља легенде. Унутар легенде, без угрожавања текста, десно од ње, ван ивице цртежа заглавља, виде се два накнадно утиснута печата овалног и кружног облика. Вероватно представљају установе где је овај план био коришћен и чуван.

Наслов и текст плана написан је једноставним, читљивим, писаним словима. Наслов плана гласи: План победе коју је однео принц Еуген Савојски над Турцима месеца августа 1716. године. Цео текст је кратко објашњење приказа положаја Петроварадина и капиталних фортификационих објеката, насељених места, позиције сукобљених армија и природног окружења. Текст објашњења је означен великим почетним словима која се могу пратити и на плану битке ради сагледавања информација које пружа овај приказ битке код Петроварадина. Аутор поједностављује фортификациони комплекс Петровардинске тврђаве и истим великим словом А означава и Горњу и Доњу Тврђаву називајући их Петроварадин. Хорнверк, Кронверк и унутрашњи и спољашњи ретраншман такође обележава једним словом В и назива царски шанчеви. Инзелшанац - острвско утврђење аутор назива редут на острву и обележава са N. Брукшанац – мостобран као редут на мосту обележава са словом М. У подножју Петровардинске тврђаве, са источне стране, уцртао је житне магацине Петроварадина и назначио са V. У горњем делу плана уцртан је само положај Карловаца С и Капеле мира Y. Једноставним али уочљивим цртежом представљен је главни отомански логор или први турски камп D како га аутор назива, као и позамашан шатор великог везира Е окружен шанцем и борним колима. Испод главног логора у форми две дугачке црвене линије приказан је други турски камп великим словом F. Испред спољњег ретраншмана, необичним цртежом у форми хијероглифа, приказани су турски ровови G. Иза ровова, карактеристичном симболиком за све планове, приказане су турске батерије означене великим латиничним словом H. Унутар турских

ровова које су држали јаничари било је постављено и неколико батерија мерзера (топови у функцији минобацача) означених са I. Правац и домет дејствовања мерзера и топова аутор плана учртао је са бројним правим црвеним линијама. Видимо да су мерзери гађали положаје царске војске унутар унутрашњег и спољашњег ретраншмана као и положаје на грудобранима. Топови су гранатирани, поред ретраншмана, и понтонске мостове. Царска артиљерија постављена иза спољњег ретраншмана одговарала је ватром по турским положајима. Резервну царску артиљерију аутор је у легенди мапе обележио са O, међутим, на самом плану изнад великог острва словом O је обележио положаје отоманских лађа, што би могла бити грешка. На Дунаву су учртани понтонски мостови обележени са L а правац водотока стрелицама као и име Дунава у самом горњем делу плана. Крајње једноставним приказима, изнад великог острва учртани су положаји отоманских лађи у Дунавцу.

На бачкој страни, великим словом K и уочљивим цртежима дугачких правоугаоних облика браон и зелене боје са барјацима обележен је први камп аустријског генерала у Футогу. Између ова два кампа (логора) аутор је учртао насеље, које је обележио великим словом T. Међутим, у легенди је под T написао село Футог. Можемо констатовати још једну грешку творца овог плана пошто је то насеље, у време 1716. године, на месту данашњег Новог Сада, било Раценштат. Футог се и онда као и данас налазио на самој обали Дунава, јужније у односу на Петроварадин и Раценштат. Провијантски магацин аустријске војске обележен је са X и он је учртан на доброј позицији.

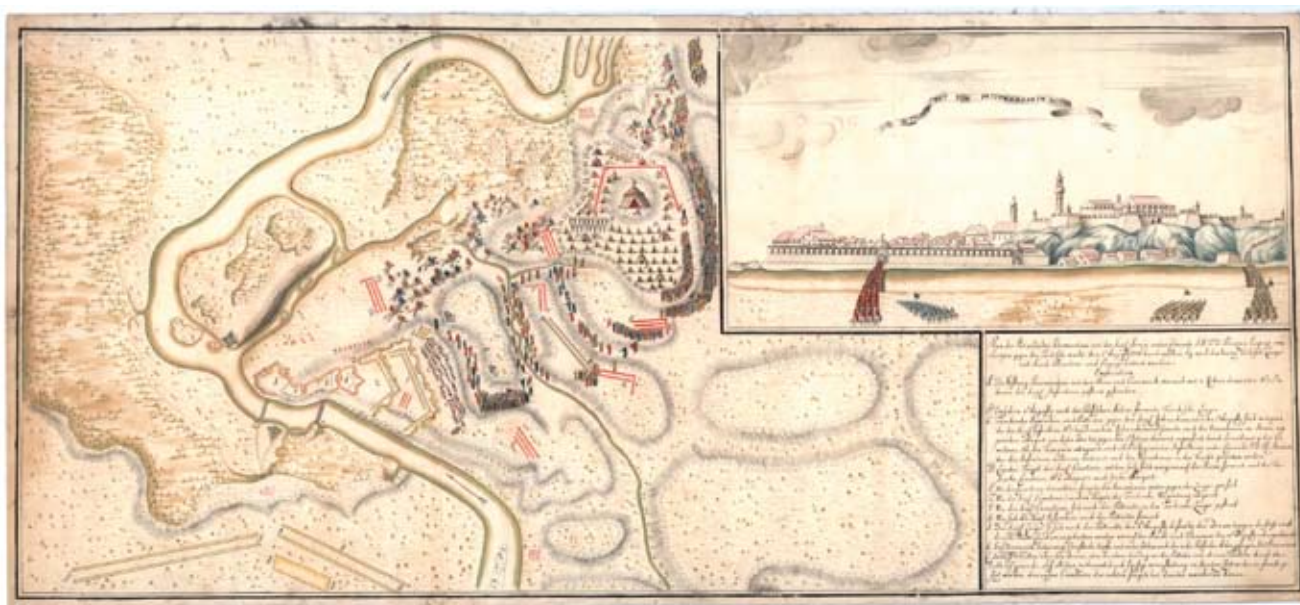
Природно окружење битке код Петроварадина на овом плану захвата подручје као и на претходним плановима, с тим што су вегетација као и цео план изведени једноставно, али веома прегледно и јасно. Великим словом Q обележена су широка пространства мочвара, док је карактеристично природно окружење ондашњег Петроварадина и Раценштата, пуно лимана, влажних ливада и шикара обележено словом P. Обронци Фрушке горе испрофилисани са узвишењима и брдима обележени су словом R, док су долине кроз које су се и повлачиле поразене отоманске јединице обележене словом S. На крајњој десној страни плана, тик уз ивицу цртежа, аутор је учртао мочваре за које је у легенди напоменуо да су се у њима удавили турски војници. Обележио их је словом Z.

Положаје зараћених војски и објашњења тока битке аутор је обележио бројевима и типским малим цртежима у самој легенди плана. Ретраншман са борним колима који су опкољавали и штитили главни турски камп аутор је и у легенди и на плану обележио паралелним кратким црним цртама. Царску коњицу је, такође, и у легенди и на плану, обележио зеленим правоугаоницима са барјацима. Слично је и код царске пешадије али су правоугаоници браон без барјака. Турску коњицу представљају црвено-розе правоугаоници са барјацима а пешадију исти правоугаони облици без барјака. Јаничари су обележени црвено-розе правоугаоницима краћег облика у непрекиданој форми. Фронтални положај јаничара у односу на царски ре-

траншман нумерисан је бројем 2. Напад царске пешадије на турске положаје са фланке – бочне позиције обележено је бројем 3. Царска коњица у нападу на турску коњицу и главни турски логор нумерисани су бројем 4. Напад царске коњице на јаничаре нумерисан је бројем 1.

На крају текста легенде, посебном напоменом, аутор плана одвојио је део објашњења у коме је ескадроне коњице обележио црвеним квадратићима са барјацима, пешадијске батаљоне црвеним спојеним правоугаоницима без барјака и хусарске (лака коњица) ескадроне црвеним квадратићима са барјацима, којима је унутрашњост обојена у зелено.

Поред неколико материјалних грешака и одсуства доминантног колорита и китњасте стилизације, овај план карактерише управо стилска једноставност која пружа веома јасан и лако уочљив преглед. Предочене су кратке информације које наглашавају само капиталне детаље читавог региона, природног окружења, насељених места, Петроварадинске тврђаве, положаја војних јединица и оруђа као и сплета догађаја везаних за битку.

КАРТА БР. 5 – ПЛАН БИТКЕ КОД ПЕТРОВАРАДИНА ПОД КОМАНДОМ ПРИНЦА ЕУГЕНА САВОЈСКОГ ПРОТИВ ОСМАНСКЕ СИЛЕ, 5. АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ. РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРТА, СИГНАТУРА – Н III D 906

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године дело је непознатог аутора XVIII века, написан на немачком језику као нацртни план са легендом објашњења и проспектом Петроварадина. Израђен је техником цртежа димензије: 107,5 x 50 цм. План је колоритан са израженим нијансама плаве, црвене и светлобраон боје, док је подлога целе мапе у сепији. Постављен је из правца запад, југо-запад.

Своју специфичност план дугује трима препознатљивим карактеристикама. Прво, има изразито правоугаони облик и својим димензијама одговара скоро савршеној пропорцији правоугаоника. Друго, форма овог плана је заиста занимљива: подељен је правим и оштрим дуплим црним линијама, које формирају посебна поља на плану, укључујући и паспарту. Са одвојеним, изражајним цртежима, делује као модерна стриповска интерпретација једног историјског догађаја кроз илустровану причу. Пастелни тонови заступљеног колорита, пре свега париско модро-плаве боје, и динамични цртежи коњаника у борбеном и формацијском покрету, дају овом плану, поред информативне, и наративну и наивно - уметничку димензију. Треће, постоји апсолутна доминација цртачких приказа везаних за битку, положаје јединица и фигуре војника у односу на остатак детаља илустарције.

План је у техничком смислу подељен на три поља, док прича са ове мапе има два дела. Први део је приказ саме битке, други део је проспект Петроварадинске тврђаве, и трећи је легенда са објашњењима. У едукативном смислу, план нас упознаје са током битке, односно догађајима пре саме битке, који су подразумевали попуњавање одбрамбених капацитета Тврђаве, превенствено људством. Други део приче је сама битка и сплет догађаја у њој.

Први и највећи део, који захвата више од половине ове мапе, приказује подручје око Петроварадина и данашњег Новог Сада. Ту је читав атар, затим природно окружење ове регије, ток Дунава, петроварадинска фортификација и, као централни догађај, битка код Петроварадина и њени актери. У овом случају, аутор плана ставља апсолутни акценат на саму битку. С обзиром на изражен колорит и предимензиониране фигуре војника и коњаника, најдоминантнији детаљи плана се односе на положаје отоманских јединица, правац повлачења коњице код које се јасно оцртавају фигуре људи и коња, детаљну формацију отоманске бројне пешадије, разноликост њихових униформи поред који су уочљиви комади оружја које носе, војне логоре у којима шатор великог везира има не само доминантну величину већ и детаљну цртачку стилизацију украса и боја шаторског платна и јарбола. Овакав крупан план битке и њених актера показује децидирану предност овог капиталног историјског и судбоносног догађаја из прошлости хабзбуршког царстава за аутора ове мапе у односу на његово окружење, насеља,

природу и објекте петроварадинског утврђења. За разлику од претходних планова, аутор ове мапе је готово све информације у легенди подредио самој бици, обележивши само са два почетна слова Петроварадинску тврђаву и понтонске мостове, а сва остала почетна слова одредио је за ток битке и њене сукобљене стране. Читаво окружење битке је представљено коректним, али једноставним цртежима са слабијим нијансама браон-зелене и плаве боје. Дунавски ток је приказан простим цртежом без уобичајених лађи, и карактеристичне боје, осим две стрелице за правац водотока. Сва острва, дунавци, читава вегетација, мочваре, шуме, узвишења и брда, и на сремској и на бачкој страни, представљена су без пуно детаља, без изражених боја и словних ознака или нумерација и на плану и у легенди објашњења.

Други део плана, у горњем десном углу, представља приказ проспекта Петроварадинске тврђаве са новосадске стране. Овај доживљај утврђеног града Петроварадина који у својој перспективи захвата и препознатљиву вегетацију новосадске обале, представља заиста сјајан историјски и архитектонски приказ петроварадинске фортификације. Пре свега, задивљује небо изнад Тврђаве и на њему стилизација дугачке, у лепршавом стању, заставе без копља са двокраким крајевима на којој крупним штампаним црним словима пише: PROS = PEKT VON PETERWARADEIN. Цео комплекс Тврђаве је монументално представљен. Првенствено, изражена је сва импозантност Петроварадинске стене на којој поносно стоји град, затим је приказан пресудни значај које има ово гранично утврђење за одбрану царства. Такође, аутор је снажном цртачком техником изразио сву снагу и монолитност петроварадинских бастiona и бедема. Нарочито импозантно су приказани бедеми и капије Доње тврђаве. Детаљно и у згуснутој форми аутор је такође импозантно илустровао многобројне зграде и кровове Петроварадина, посебно истичући торњеве и масивне објекте на Горњој тврђави. Међутим, круцијални моменат на овој илустарцији је детаљан и зналачки приказ великог броја царских коњаника у црвеним, плавим и браон-зеленим униформама који у формацијском поретку прелазе два понтонска моста и улазе у Петроварадинску тврђаву неколико сати пред почетак велике битке. Једна колона коњаника улази у капије Васерштата, док се друга пење уз стену одлазећи на линије окршаја, заузимајући положаје десног крила ретраншмана. Поред ових колона аутор је поставио и две формације коњаника које чекају да пређу Дунав преко понтонских мостова. Посебно је интересантан детаљ присутан у свакој илустрацији постројених коњаника - нацртане су заставе са видљивим грбом Хабзбуршке монархије.

Трећи део плана постављен је у доњи десни угао мапе и чини га легенда објашњења, са донекле нејасним информацијама, написана једноставним писаним словима и означена великим почетним писаним словима. Наслов плана гласи: План битке код Петроварадина, под командом принца Еугена Савојског, против турске силе, 5. августа 1716. године, где је победом освојен читав турски логор са опремом, муницијом, багажом.

Већ смо напоменули да је аутор почетним словима обележио само догађаје везане за битку, осим две опширније информације којим је назначио позицију Петроварадинске тврђаве и

понтонских мостова. Мада и код овог аутора уочавамо грешке у обележавању детаља везаних за распоред јединица и њихов маневар, не поклапају се информације у објашњењу са обележеним детаљима на самом плану. Све делове фортификације: Горњу и Доњу тврђаву, Хорнверк и Кронверк, као и два ретраншмана (шанца) у којима је била смештена царска пешадија, аутор је означио словом А. Понтонски мостови преко Дунава, где је изведена акција пребацивања батаљона војске и коњице на петроварадинску страну обележио је словом L.

Испод шатора великог везира нацртани су, такође веома детаљно и колоритно, шатори турског логора, како аутор наводи формираног након Палфијеве акције и обележени су словом В. Великим словом С аутор обележава широк потес турских ровова и артиљеријских батерија постављених према царским ретраншманима до 5. августа рано ујутро. Царска пешадија, обележена бројем 2, била је распоређена у шанцу под назнаком D, одакле је напредовала и напала јаничаре у њиховим рововима. Пошто су враћени на првобитну позицију због напада отоманске коњице царска пешадија се консолидује и поново напада. Уз помоћ јединица под командом Александра Виртембершког царска пешадија је поново натерала јаничаре у бег. Положаје левог крила царске коњице, распоређене рано ујутро на равници источно од Тврђаве, аутор је обележио словом D као и правац напада царске коњице на отоманске коњанике означене бројем 4. и њихов логор. Под словом Е на десном крилу царске одбране види се правац протеривања јаничара према њиховом логору. Напад левог крила царске коњице на барикаду од борних кола обележен је словом F. Аутор је учртао и словом G обележио улазак односно смештај царске војске у отомански логор после битке. Формирање поретка царске пешадије после битке означен је са H. Шатор великог везира, а поред њега аутор наводи и хришћанске главе међу којима је био и ухваћени генерал Премер у Палфијевој акцији, обележени су словом K.

Од детаља на бачкој страни аутор у објашњењу наводи само царски логор под словом I који се формирао после битке 6. августа са ове стране Дунава где је и певана химна "Тебе Боже славимо" а потом је предузет марш за Темишвар (14.8.1716). Царски логор на плану је учртан у широком појасу усред вегетације у доњем левом делу мапе са четири танка и веома дугачка правоугаона облика, више у форми линија драп боје. Поред њих учртан је и један већи правоугаоник нормалних пропорција, такође у драп боји, који представља генералски квартир. На седам тачака са калиграфисаним великим словом I обележио је аутор ове положаје царског логора. Иако нису у објашњењима обележени остали капитални објекти и насељена места, на плану битке су тлоцртима учртани. Изнад царског логора видимо насеље Раценштат, на својој позицији мостобран Брукшанац и десно од њега Хрватско село. На великом острву учртано је утврђење Инзелшанац, источно од Тврђаве виде се објекти петроварадинских мајура и циглана, а западно, одмах испод Тврђаве, Швапско село. Десно уз Дунав розе-црвеним квадратним облицима учртан је тлоцрт Каменице, а поред ње старо утврђење. Између обале Дунава и главног отоманског логора у сасвим горњем делу плана учртани су објекти Карловаца и десно од њих Капела мира.

Plan der Schlacht bey Peterwardein den 5ten August 1716.

КАРТА БР. 6 – ПЛАН БИТКЕ КОД ПЕТРОВАРАДИНА, 5. АВГУСТ 1716. РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 910

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године израдио је заставник М. Хема из пешадијског пука Керпен током друге половине XVIII века. Написан је на немачком језику као нацртни план без легенде са објашњењима. Изведен је графичком техником бакрореза, црно-беле боје у димензији 39,5 x 32 цм а постављен је из правца запад, југо-запад и урађен у размери 1:34 000.

Поред црно-беле технике у којој је израђен, од већ поменутих планова разликује се и по следећим карактеристикама: недостатак легенде са објашњењима и веома изражен наслов плана у горњем простору паспартуа.

Иако план нема легенду са објашњењима, аутор је капиталне детаље на мапи, попут насељених места и фортификационих објеката, обележио пуним именом, писаним словима, обично у слободном простору плана изнад или поред објекта.

Са друге стране, запазили смо важну чињеницу да је заставник Хем остале детаље на плану, укључујући позиције свих војних јединица у бици, а посебно оне детаљно распоређене унутар комплекса петроварадинске фортификације, веома прецизно обележио или почетним словима или бројевима, што је најчешћи случај. С обзиром на велики број нумерација и словних ознака изнад такође великог броја цртежа са много ситних детаља, можемо закључити да овај план, или има додатну мапу са легендом или је била накнадно припремана па можда није реализована.

Унутар горње и највеће маргине паспартуа аутор је у пуној ширини свог плана Битке код Петровардина крупним писаним словима поставио наслов: План битке код Петровардина 5. августа 1716, у којем је посебно калиграфисаним словима са стилизацијом нагласио име PETERWARDEIN. У доњој маргини паспартуа утиснут је графички приказ размере и потпис аутора плана, док је нумеричка размера 1:34 000 накнадно дописана.

На самом плану за који можемо рећи да тешко читљив због недовољно оштрих и јасних линија и релативно мале димензије, доминирају јаке нијансе црне боје, које су у широким

шрафираним линијама развучене преко целе површине мапе. Густина цртежа се посебно уочава на детаљима Тврђаве и маркантним приказима брдовитих обронака Фрушке горе у доњем десном делу плана. Само увеличавањем можемо видети сву комплексност овог плана и заиста пуно детаља везаних за догађај битке коју нам је приказао заставник Хем.

Централни положај на плану заузима, пре свега, петроварадинска фортификација са свим њеним деловима, затим збивања око саме битке и наочит приказ дугачког тока Дунава са острвима. Цео комплекс Петроварадинске тврђаве означен је најкрупнијим писаним словима на мапи, једном речју Петроварадин. Источно од Тврђаве нацртани су и написани (Mayerhöfe) мајури а на великом острву, такође, нацртано и обележено је острвско утврђење (Insel Schanze) Инзелшанац. Лево од царских ретраншмана уписана су (Hochgericht) вешала, место где се извршавала казна, даље према отманском логору обележен је и (Löffelholtzer May.) Лефелхолцов мајур.

Изнад њега, у широком потесу позициониран је и стилизованим писмом представљен (Türkisches Lager) Турски логор са шатором великог везира и појасом борних кола. Дугачком црном и кривудавом линијом приказан је (Landstrasse nach Semlin) пут за Земун, а у његовом правцу у горњем делу плана виде се учртани објекти (Karlowitz) Карловаца и на крају (Friedens Capelle) Капела мира.

Десно од отоманског логора и уочљивог цртежа везировог шатора видимо село (Bukowitz) Буковац. У самом подножју западних бедема Тврђаве учртано је (Schwaben dörfel) Швапско село, од њега (Landstrasse nach Esseg) пут ка Осијеку, а мало даље на путу види се велики објекат -(Bräuhaus) пивара. Крупним словима обележена је (Kamenicz) Каменица и изнад ње (Altes Schloss) стара Тврђава.

На Дунаву је аутор поред стрелица речног тока уписао крупним писаним словима (Donau Strom) дунавска струја, учртао два понтонска моста, већи број царских и отоманских лађа и поред великог, неколико мањих острва. Сва вегетација природног окружења приказана је црно-белим шрафирањем.

На бачкој страни види се утврђени мостобран Брукшанац обележен именом (Wasser Schanze)Водени шанац, десно од њега уз саму обалу Дунава учртане су куће (Croaten Dörfel) Хрватског села, а испод њих на позицији данашњег центра Новог Сада виде се бројни објекти Новог Сада или Српске вароши (Neusatz oder Raitzen Stadt).

Из Раценштата према западу учртан је (nach Segedin) пут за Сегедин, а испод њега учртан

је дугим испрекиданим линијама, мада неименован, царски логор подигнут 6. августа. Десно од царског логора на самој обали Дунава видимо поприлично велик приказ (Кау. Наврт Magazin bey Futak) Главног царског магацина код Футога.

КАРТА БР. 7 – СТВАРАН ПРИКАЗ БИТКЕ КОЈА СЕ 5. АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ ОДИГРАЛА ИЗМЕЂУ ПЕТРОВАРАДИНА И КАРЛОВАЦА. РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 908

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године израдио је царски инжењер мајор Кириакус Бледнер, током прве половине XVIII века. Написан је немачким језиком као нацртни план са две легенде и картушем (уоквиреном представом). Једна легенда је са дугачким насловом плана и именом аутора, а друга са описом битке и објашњењима. План је изведен графичком техником бакрореза, црно-беле боје у димензији 43 x 57 цм, са малим паспартуом и постављен је из правца запада.

Величанствени приказ плана битке код Петроварадина који, од свих у овом каталогу представљених планова, поред лепоте, богатства израза и изузетне стилизације заузима специфичну позицију својом јединственом представом битке у доњем делу ове вертикално постављене барокне графике.

У основи, овај комплексни план је подељен на четири капитална и једнако доминантна детаља, односно дела мапе који су као четири графичка израза са својим богатим презентацијама кроз писану и илустровану форму на спектакуларан начин представили овај судбоносни историјски догађај.

На средини десне половине плана изведен је један од поменутих капиталних детаља као раскошно стилизован, историјском симболиком, овални штит у форми картуша у коме је уписан дугачак наслов овог описа битке. Текст наслова, написан штампаним техничким писмом, гласи: Стваран приказ битке која се 5. августа 1716. године одиграла између Петроварадина и Карловаца, између царске војске под командом Његове Високе Кнежевске Светлости Еугена Франца, принца од Савоје и Пијемонта, и турске војске под командом великог везира, на јединствену славу првих и велики пораз других. На крају текста, аутор плана мајор Бледнер, уписао је своје име, презиме и професију.

Над украсним надглављем штита у облику две спирале уцртана је представа победника кроз читав приказ заплећеног османског оружја и везировог достојанства као симбола пораженог непријатеља. Преко украсног надглавља штита као платформа целог приказа види се пребачен турски ћилим са кићанком. На њему, као централни мотив постављен је цртеж чалме, катастрофално пораженог, али храбро погинулог великог везира, са перјаницом. Око чалме види се сплет развијених ратних застави отоманске војске са полумесецима уцртаним и на платна застава и на врхове барјака. Изнад чалме су прикази два топуза, а лево и десно илустрације положеног отоманског оружја. Две топовске цеви, копља, секире, лук и тоболац са стрелама. Остатак штита богато је украшен детаљима и стилизован флоралним мотивима,

лишћем акантуса, палме и два букета цвећа. Цела флорална представа увезана је гајтаном за врхове украсних спирала надглавља, док испод самог штита везан за исти гајтан, виси велики полумесец.

У горњем левом углу овог графичког плана постављено је доминантно заглавље са текстом описа битке и објашњењима. Заглавље у функцији легенде плана уоквирено је у чврсту квадратну форму дуплих оштро исцртаних зидова са спиралним украсима и окружено је са доње и десне стране богатом стилизацијом ратне симболике. Иза десне стране легенде извиру топовске цеви, ратни добош, хелебарда, једна османска застава са полумесецом, тоболац са стрелама, топуз и неколико копаља. Подножје легенде украшено је стилизацијом лишћа акантуса у виду широког постоља које у средини има полукружну алку са спиралама и три полумесеца из које извиरे тоболац са стрелама. Иза алке укрштене су стреле, лук, топуз, буздован и две ратне трубе са заставама.

Текст легенде уписан је лепим техничким штампаним и лако читљивим словима изнад којег се истиче наслов: Кратак опис битке и објашњења слова. У тексту легенде аутор нам представља приказ битке са кратким описом кључних догађаја који почињу са информацијом да су Турци са 200 000 људи прешли Саву и угрозили Капраријеве шанчеве означене са А и В у којима су били распоређени царски батаљони пешадије. Отомански ровови и артиљерија, распоређени на положаје од 2. до 4. августа, означени су са С. Принц Еуген Савојски, уз помоћ корпуса принца Александра Виртембершког, одлучио је да нападне ујутро 5. августа 1716. године. На ливадама лево од Тврђаве поставио је царску коњицу D која је напала отоманску коњицу под Е и протерала је до њиховог логора и барикаде са колима. Пре тога царска пешадија F под принцом Александром пришла је јаничарима са стране на положају код вешала и одмах напала. Пошто је царска пешадија изашла из ретраншмана G, потерала је у бекство жилаве јаничаре тек уз помоћ десног крила царске коњице H. Након тога су отоманска пешадија и коњица I протерани из долина, а десно крило царске коњице се пробило ка брду K и главном османском логору. После тога, уследила је потпуна бежанија непријатеља у расулу, који су за собом оставили багаж, оружје, муницију, ратну канцеларију, хиљаде бизона и камила, али и ратне заставе и тугове – коњске репове. Османлије су имале 30 000 мртвих укључујући и великог везира, док је царска војска имала 3-4 000. После победе царска коњица се сместила у отомански логор, обележен са M, а царска пешадија се постројила испод логора, који је обележен са N. Турци су се вратили у Београд, а царска војска је 6. августа поново прешла Дунав и запосела свој логор. Сутрадан, 7. августа је славила уз “Тебе Боже славим”.

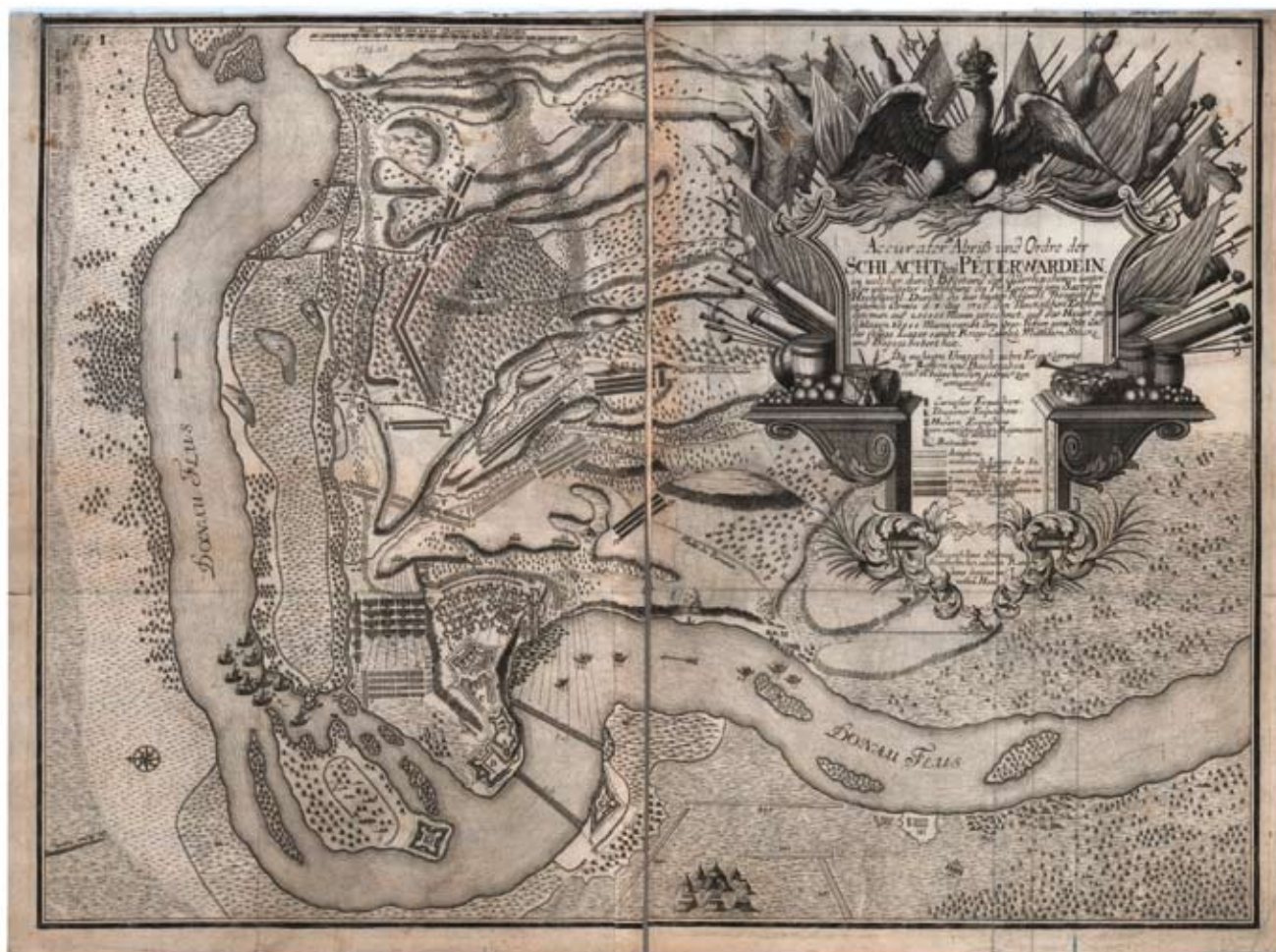
Највећи део плана, његов централни део, заузима прецизно уцртан војно - технички план битке са обележеним детаљима путем словних ознака које прате информације у тексту објашњења. Приказани су: положаји војних јединица супростављених армија, фортификациони комплекс Петровардинске тврђаве са објектима, насељена места, Дунавски ток и при-

родно окружење са богатом вегетацијом читавог подручја приказаног на мапи. Пошто су у опису битке објашњени сви детаљи везани за положаје војних јединица, видимо да је аутор остале приказе, објеката, насеља и вегетације означио пуним именом на самом плану. Изнад целе фортификације видимо крупним штампаним словима написано PETERWARDEIN, Горња тврђава је двораци, Доња је именована као Град, изнад Тврђаве означени су мајури, циглане, капела, Лефелхолцов салаш, Швапско село и на великом острву Инзелшанац. Врло детаљна илустрација отоманског логора са многобројним шаторима различитих облика и величина у којима доминира шатор великог везира обележена је као Турски логор подигнут 2. августа 1716. Такође, посебно је обележен детаљан цртеж борних кола - колски логор, која су штитила везиров шатор. Изнад логора обележени су Карловци и Капела мира, а уз Дунав у доњем делу плана Каменица.

На бачкој страни су обележени Хрватско село, затим Раценштат, испод њега у широкој илустрацији са пет паравоугаоних облика царски логор постављен 6. августа, затим пут за Фугтог, пут за Сегедин и сасвим десно уз Дунав царски магацин. Велика пространства природног окружења специфичног за дунавско приобаље, аутор је посебно шрафирао и нијансирао да би се видела подручја која је обележио као мочваре и ливаде. На дунавском току инжењер Бледнер је обележио понтонске мостове, уписао име Дунав и уцртао стрелицама водоток реке.

Четврти детаљ овог комплексног и стилски најраскошнијег плана, од свих презентованих у овом каталогу, представља јединствени приказ битке код Петроварадина као својеврстан уметнички израз. Можемо рећи да је овај картуш најлепша представа битке, пошто својом илустрацијом реалне сцене окршаја са дубоком перспективом приказује одређени момент као фотографски запис са свим детаљима борбе. У маркантној представи битке са тродимензионалном перспективом унесена је сва драматичност битке са судбоносним исходом, дочаран је сукоб двеју империја, приказана је ратна акција великог броја војника, наглашена је одлучност команде и чврстина воље доминантних фигура историјских личности на коњима. У жару борбе са напетим оружјем, истакнутим ратним заставама и трубама у окружењу са пуно ватре и дима, грчевити покрети војника, коњаника, официра и команданата који се боре, одсликавају амбијент жестоког окршаја. Испод овог приказа види се разбацано оружје и војна опрема, трауматизовани и згрчени лешеве страдалих ратника и повређених коња са детаљима природног окружења: земље, дрвећа, грмља, а у позадини упаљени шатори отоманског логора и напис Löffelholz hoff, што нас заиста уводи у историјски тренутак славне прошлости.

Картуш је представљен у стилизованом масивном оквиру, испуњеном исцртаним хоризонталним и вертикалним линијама, коме се лева и десна страна завршавају великим спиралним стопама са постољима. Рам је украшен листовима акантуса, док у унутрашњости рама стоји записано: скулптура И. А. Корвина, бакрорез Волф.

КАРТА БР. 8 – ПРЕЦИЗАН НАЦРТ БИТКЕ КОД ПЕТРОВАРАДИ- НА, 5. АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ, РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 909

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године израдио је бакрорезац Хајнрих Јонас Остертаг током прве половине XVIII века. Написан је на немачком језику као нацртни план са кратком легендом и објашњењима. Изведен је графичком техником бакрореза, црно-беле боје у димензији 77 x 57,5 cm, са малим паспартуом. План је постављен из правца север, северо - запад и урађен у размери 1: 26 100.

Иако графички планови у црно-белој техници, због одсуства живости који уноси колорит, могу да буду нејасни и монотони за посматрача, план пред нама изазива дивљење, пре свега због фасцинантне стилизације заглавља легенде - картуша чију раскош само барокна китњатост може да изведе. Читавом десном половином плана апсолутно доминира овај величанствени израз поштовања бакроресца Остертага према капиталном догађају из ратне историје његове отаџбине. Поред, можемо рећи, уметничке димензије ове богате стилизације, у хералдичком смислу заглавље ове легенде носи многе државнотворне и историјске симболе и победничко-ратничка знамења.

Текст са објашњењима овог плана битке код Петроварадина уписан је на светлој подлози у оквиру великог штита који је уграђен на раскошно постоље. Изнад средине штита са супремацијом стоји до детаља уцртан веома леп и моћан приказ великог једноглавог орла са отвореним кљуном који на глави има царску круну. Крила су му раширена а у канцама носи ватру и муње. Представља симбол империјалне хришћанске царевине, Хабзбуршке монархије као "Светог - римског царства". У позадини раширеног орла, вирећи иза штита, постављене су, у широком луку, бројне заставе, тугови – коњски репови, копља, хелебарде – ратне секире и друго оружје поражене отоманске војске. Ратне заставе, као симболи заплешеног ратног плена и достојанства отоманске војске су са уцртаним полумесецима и звездама, спуштене, раширене, понеке и поцепане и посађене на копља чији се врх завршава или оштрицом или полумесеком. Иза штита са леве и десне стране, поред бројних комада хладног оружја, извиру и по две топовске цеви испод којих је на украшеним постољима постављено и друго ратно знамење. Велика бурад са барутом, бројна већа и мања топовска ђулад и гранате што све симболише велики значај артиљерије у модерној ратној техници и технологији и уједно одаје артиљеријску димензију битке код Петроварадина. Велика битка извојевана над опасним непријатељем вере и државе, и њен значај и успех за царевину, приказан је поред бројних застава и коњских репова и симболима ратне победе: војничким и коњичким трубама, зурлама, ратним бубњевима и добошима који су такође технички и цртачки веома лепо приказани на постољима испред величанственог штита. У подножју ове илустрације, богатом стилизацијом флоралних мотива украшен је доњи део штита односно срцолики додатак изведен украсним листовима акантуса и палме у коме је уписано име и презиме аутора овог плана. Текст легенде плана, без детаљних објашњења са почетним словима, написан је у форми информативног описа битке, са свега

неколико геометријских знакова који су у функцији кратких појашњења ради препознавања војних јединица и њиховог распореда у самој бици. Текст описа битке написан је малим писаним словима и назначен наочитим насловом са великим штампаним словима и гласи: Прецизан нацрт битке код Петроварадина у којој је царска војска, под заштитом Преузвишеног, под славним вођством Високе кнежевске Светлости, принца Еугена Савојског, 5. августа 1716. године победила турског заклетог непријатеља, са војском од 200 000 војника, потукла га до ногу, убила 3.000 војника заједно са великим везиром, и освојила читав логор заједно са ратном канцеларијом, муницијом, ратном опремом и багажом.

У даљем тексту легенде аутор плана бакрорезац Остертац нас једном реченицом информисе о веома важној чињеници да, остали подаци и објашњења бројева и слова који су присутни и као наумерација и словни знак на самом плану битке поред објеката, насеља и актера борбе, се могу видети у штампаном другом делу, односно на оном делу плана, штампаном као додатак, који ми не поседујемо. На крају текста легенде аутор нам је са осам геометријских облика, квадрата и правоугаоника, различито осенчених и шрафираних назначио род војске и положаје царских јединица. Прво видимо ознаку за кирасирске ескадроне (коњица са прсним оклопом наоружана пиштољима и тешким мачем - палашем), затим драгонске ескадроне (пешадија на коњу, на стеговима су носили знак змаја), хусарске ескадроне (елитна лака коњица веома ефикасна у борби са Османлијама), за положај војске помешане од различитих регименти и на крају ознаку за батаљоне. Са ознакама правоугаоника, различито нијансираним, означаио је линије напредовања царске пешадије, линије напредовања царске коњице, положај царске коњице у логору и положај царске пешадије у логору

На левој половини плана, поред масивног цртежа дунавског тока који се протеже преко целе мапе, уочавамо сложен графички приказ са пуно ситних детаља, сенчења и приказа бујне вегетације, објеката, насељених места, позиција војних одреда, артиљерије итд.

На доминантном, широком и густо шрафираном цртежу дунавског тока, на два места је уписано име Дунава и стрелице које обележавају смер његовог водотока. Уцртана су мала острва са вегетацијом, велико острво са мочваром и велико острво са утврђењем Инзелшанац. Пре понтонских мостова видимо уцртане дунавске воденице на средини реке и уз обалу а десно од бедема Тврђаве бројне царске шајке. Изнад острва са утврђењем видимо неколико већих илустрација отоманских лађа које форсирају напад на велико мочварно острво и царске положаје подно источних бедема Тврђаве. Што се вегетације тиче, аутор је јасним графичким отиском успешно представио бројна стабла дрвећа, мочварно подручје са и без трске, ливаде, њиве, земљану равницу и брдовита узвишења.

Испод саме горње линије паспартуа на левој половини плана, у дугачком техничком геометријском цртежу, аутор нам је представио меру од 2 300 геометријских стопа испод којег је накнадно дописао размеру плана битке код Петроварадина.

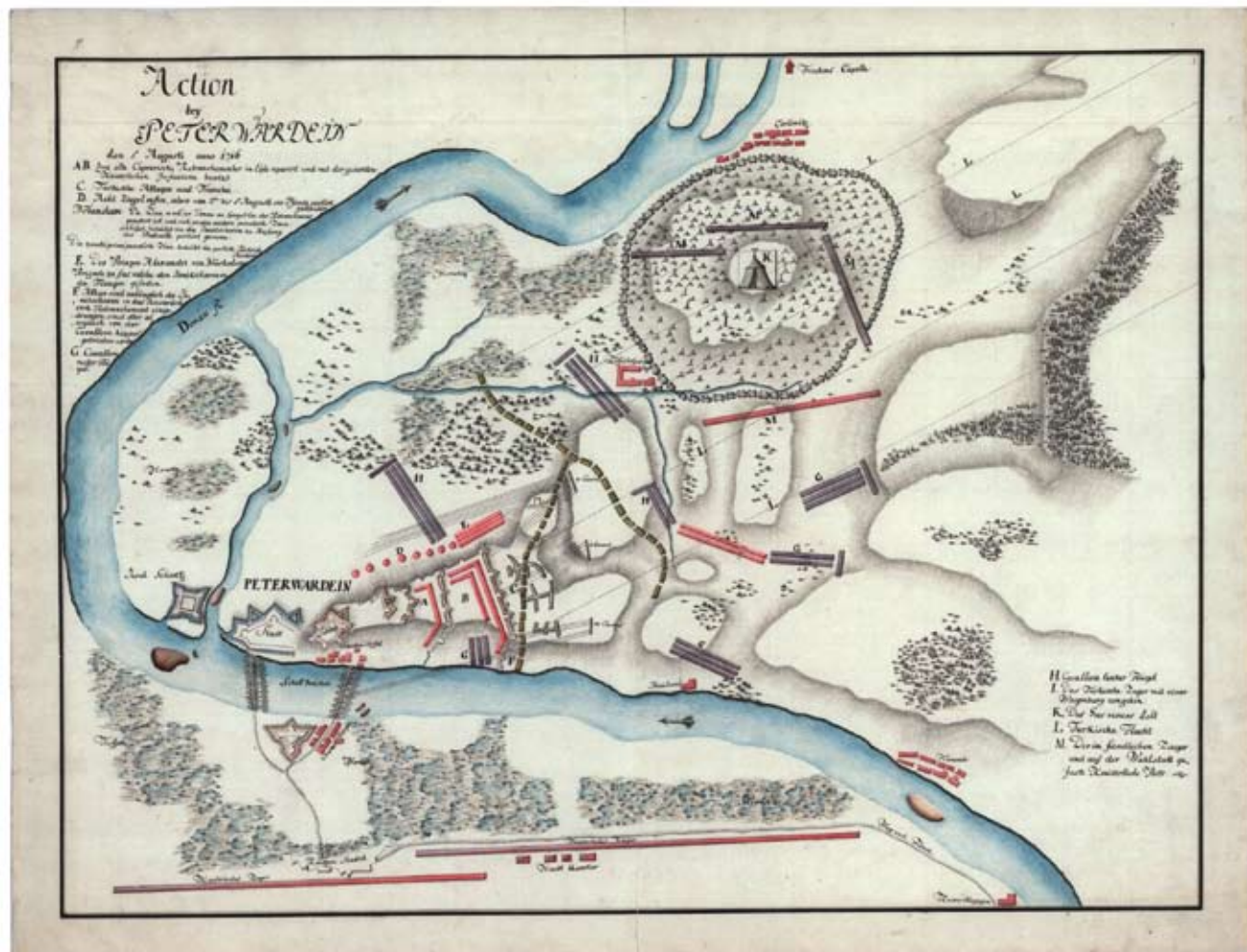
Пратећи даље план видимо прецизно уцртане фортификационе елементе Петроварадин-

ске тврђаве који су означени великим словима: Горња тврђава, Доња, Хорнверк, Кронверк, и два царска ретраншмана, спољни и унутрашњи. Унутар свих објеката видимо детаљно уцртане положаје свих царских одбрамбених јединица. Нарочито детаљно, са шрафираним квадратићима, уцртани су сви батаљони царске пешадије и коњице у првом и другом шанцу. Источно од Тврђаве, у широком потесу до Дунавца видимо, бројним правоугаоницима уцртане, положаје левог крила царске коњице а лево од бедема Васерштата уцртане су куће петроварадинских мајура. Испред насипа ретраншмана са бројним фигурама војника, (што је иначе карактеристика овог плана да је поред свих детаља сав слободни простор мапе са попришта битке испуњен стотинама приказа фигура војника), уцртани су положаји јаничара, иза њих у великом рову види се шатор са муницијом и опремом за снабдевање јаничарских јединица, а на положајима изнад јаничарских ровова уцртане су батерије отоманских топова и мерзера. Танким линијама аутор је обележио путању ватреног дејствовања отоманске артиљерије на лево и десно крило царске коњице и насипе ретраншмана, на бедеме Кронверка и понтонске мостове. На попришту битке су положаји и линије напредовања царске коњице и пешадије, а по бројним фигурама отоманских војника виде се правци њиховог хаотичног повлачења. Такође, аутор је писаним словима на самом плану уписао на одређеним правцима: бежање једног дела турске коњице, бежање турске коњице иза опсаде од кола, бежање јаничара и бежање Татара.

Великом концентрацијом уцртаних бројних шатора отоманске армије и фигура војника између њих са много детаља види се њихов велики логор, опкољен борним колима, а у самој средини постављен је централни шатор великог везира. Око турског логора и борних кола виде се густе представе многобројних фигура војника и коњаника који панично беже са попришта битке, што овом плану, без обзира на тамну илустрацију, даје и драматичну димензију која успешно одсликава сву жестину битке са успешном победом и крвавим поразом.

Десно од Дунава, у самом горњем делу плана на правцу повлачења турске пешадије, виде се тродимензионални прикази карловачких кућа. Иза њих нацртан је велики приказ Капеле мира. У подножју Тврђаве уцртано је Швапско село, даље уз Дунав западно од Петроварадинске тврђаве види се пивара и мало даље Каменица.

На бачкој страни између понтонских мостова види се тлоцрт Брукшанца, иза њега тродимензионални прикази Раценштата и уз Дунав са неколико кућа приказано је Хрватско село. Царски логор је обележен једноставним дугачким правоугаоницима, док су генералски квартир и шатор принца Еугена Савојског приказани великом илустрацијом групе од осам шатора са свим детаљима. Главни царски магацин на обали Дунава уцртан је само као тлоцрт док је Футог представљен са кућама, сеоском црквом и бројним колима испред њега, у пуној тродимензионалној варијанти са свим ситним детаљима. У горњем левом делу плана аутор је уцртао положаје 15 ескадрона царске коњице. У левом доњем углу на сред травнате вегетације види се положај старог Римског шанца, а на средини мочварног подручја урађен је једноставан цртеж компаса – осмокраке звезде унутар дуплог круга са љиљаном на врху једног крака у смеру северо - истока.

КАРТА БР. 9 – ПЛАН АКЦИЈЕ КОД ПЕТРОВАРАДИНА, 5 АВГУСТ 1716. ГОДИНЕ, РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 907

Овај план битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године израдио је непознати аутор у првој половини XVIII века у димензији 66 x 50,5 cm. Написан је на немачком језику као нацртни план са кратком легендом и објашњењима. План је колоритан, доминирају нијансе плаве боје са детаљима у црвеној и црној боји са широким паспартуом. Постављен је из правца запад, југо-запад.

Захваљујући бело-сивој подлози без сувишних детаља, на овом плану максимално су дошли до изражаја ток Дунава са светло плавом бојом, петроварадинска фортификација, положаји супростављених армија и отомански логор са изразито уочљивом илустарцијом шатора великог везира.

У левом углу, без стилизованог или обичног заглавља, аутор је једноставним писаним словима уписао легенду ове мапе са неколико објашњења. Мањи део легенде уписао је, вероватно због организације простора, у доњи десни угао плана. Информације у објашњењима и на плану су означене истим великим почетним словима. Наслов плана изнад легенде написао је крупним словима желећи да нагласи значај и поруку овог великог окршаја са Отоманском империјом: АКЦИЈА код ПЕТРОВАРАДИНА 5. августа године 1716.

Ток Дунава у смеру запад – исток обележен је стрелицама и захвата подручје од Футога до Капеле мира где река формира свој ток у три речна корита. Аутор је обележио име Дунава и учртао сва острва укључујући и велико са утврђењем Инзелшанац. Осим два понтонска моста, учртана и обележена, нема других објеката на приказу Дунава у овом плану. И природно окружење подручја приказаног на мапи аутор је једноставно и местимично учртао. Мочварне области: на сремској страни, између Дунава и отоманског логора, на великом острву и на бачкој страни око Брукшанца и Раценштата илустровао је плаво-браон нијансама са ситним црним детаљима вегетације и обележио речима мочвара. Један део влажног подручја, лево од мостобрана аутор је обележио као дубоку мочвару. Брдовита узвишења обронака Фрушке горе и шумовиту вегетацију, такође једноставним цртежима, без колорита, приказао је на крајње десној страни плана.

Цео комплекс петроварадинске фортификације обележен је пуним именом PETERWARDEIN, Доња тврђава са именом Stadt - град, док Хорнверк и Кронверк нису обележени. Два стара Капрарина ретраншмана, поправљена на брзину и запоседнута са целокупном царском пешадијом, како у легенди наводи аутор мапе, обележена су са А и В. Испред ретраншмана

обележени су отомански ровови и напад на бедеме шанчева са С. Осам циглана у којима је од 2. до 5. августа било смештено 500 коња, аутор је уцртао на план са осам црвених кругова, источно од Тврђаве и обележио са словом D.

Даље у тексту објашњења под Забелешком аутор наводи линију дуж Дунава према шанцу која се наставља на другу линију и означава како су се јаничари позиционирали на почетку битке. Друга зелена линија означава отоманску коњицу. На три позиције испред ретраншмана уцртане су отоманске батерије и правци њиховог дејствовања на лево крило царске коњице, бедеме ретраншмана и понтонски мост. Лево од ретраншмана са три интензивна црвена правоугаона облика, обележени са Е, приказани су положаји пешадијске бригаде принца Александра од Виртемберга, која је напала јаничаре са бока. На сасвим десном крилу спољњег ретраншмана уз саму обалу Дунава, обележено са F, налази се позиција где су на почетку битке јаничари продрли у први царски шанец, али их је царска коњица брзо протерала. Положај ове коњице обележен је са G и уцртан на четири различите позиције са по три тамнољубичаста правоугаоника. Прво, на десном крилу прве линије шанца, затим уз обалу Дунава изнад пиваре, и даље десним крилом са преостале две позиције према главном отоманском логору.

Остатак текста легенде са објашњењима, како смо већ напоменули, аутор је уписао у слободни простор доњег десног угла плана, такође без оивичења. На три велике позиције са паралелним тамнољубичастим правоугаоникима приказано је лево крило царске коњице, обележено са H, које је разбило одбрану главног логора и угрозило шатор великог везира. Главни логор отоманске војске са бројним, али крајње једноставним приказима војничких шатора обележен је са I, много детаљнији су цртежи борних кола које у кружној барикади штите цео логор. У средини логора са свим детаљима и полумесеком на врху илустрован је заиста велики приказ шатора великог везира који успешно доминира над целим логором и околином. Обележен је словом K. У склопу логора уцртани су дугачким правоугаоникима и обележени словом M, положаји царске војске која семестила у непријатељски логор после велике победе. Југоисточно од отоманског логора према горњем десном углу плана танким и испрекиданим линијама под словом L уцртани су правци бежања отоманске војске.

Од информација које нису уписане у легенду објашњења, а уцртане су и обележене на плану као објекти, углавном квадратног и правоугаоног облика интензивне црвене боје, видимо: Швапско село у подножју Тврђаве на самој обали Дунава, Пивара десно од Тврђаве уз Дунав а сасвим десно, такође уз Дунав, Каменица. Између царске коњице и борних кола отоманског логора Лефелхолцов мајур, изнад отоманског логора Карловци и сасвим горе Капела мира.

На бачкој страни између понтонских мостова уцртан је Брукшанац, десно од њега Хрватско село, а испод мостобрана види се траса пута и сам Раценштат. У широком потесу, на самом

доњем делу плана, одмах испод Раценштата, уцртани су царски логори, приказани са две дугачке црвене линије. Уз њих, са четири црвена правоугаоника, приказан је и Главни квартир. Од царског логора види се траса пута за Футог и на крају трасе, сасвим десно уз Дунав, Царски магацин.

КАРТА БР. 10 – ПЛАН БИТКЕ КОЈА СЕ ДОГОДИЛА 5. АВГУСТА 1716. ГОДИНЕ, РАТНИ АРХИВ – ЗБИРКА КАРАТА, СИГНАТУРА – Н III D 904

План битке код Петроварадина од 5. августа 1716. године дело је непознатог аутора који га је израдио током прве половине XVIII века у димензији 68,5 x 66,5 цм. Написан је на француском језику као нацртни план са легендом у којој је опис битке и објашњења слова, и картушем у којем је написан дугачак наслов. План је колоритан са веома малим паспартуом, у њему доминирају нијансе зелене, розе и сепија боје са детаљима у плавој и црној боји. Постављен је из правца запад, југо-запад.

Овај француски план карактерише пун и снажан колорит са веома много ситних детаља што се односи и на ситна слова којима су описане легенде, (што се види по досад убедљиво најдетаљнијем приказу плана положаја војних јединица и самог тока битке) и доминантан приказ детаља богате вегетације у широком природном окружењу подручја нацртаног на мапи.

Поред општег утиска којег у првом моменту стекнемо, даљим посматрањем делова мапе уочавамо стилизовану легенду са насловом плана у картушу, који је овом приликом у форми непотпуно развијеног свитка, розе и сепија боје. Текст наслова плана у слободном преводу гласи: План битке 5. августа 1716. године између царске војске под командом принца Еугена Савојског и турске војске под командом великог везира Али паше, који су изгубили 30.000 војника, и царска војска која је изгубила 4.499 људи и 1.569 коња.

У горњем делу плана, захватајући пуну ширину до уског паспартуа са леве и десне стране мапе, постављена је легенда са описом битке код Петроварадина и објашњењима слова. Словним ознакама - великим почетним словима, обележени су детаљи на плану и објашњени у тексту. Текст легенде је написан ситним, писаним и тешко читљивим словима и подељен у четири, дуплим линијама одвојена, у розе и сепија боји колорисана, правоугаоника. У тексту који је писан на моменте у првом лицу, као да је аутор био учесник битке, објашњава се ток битке и развој догађаја на самом попришту: Принц Еуген Савојски је стигао у царски логор у Футогу 9. јула 1716. године. Турска војска је дошла у Земун и Бановце 26. и 27. јула, док је велики везир Дамад али паша стигао у Земун 28. јула 1716. Османска војска је 1. августа умарширала у Сланкамен, 2. августа у Карловце где се сместила у велики камп. Смештај војске се десио истог дана када је гроф Палфи стигао до узвишења близу Карловаца, означено словом А, са 400 хусара, 1400 коњаника и 2 регименте. Османска војска је напала великом снагом а битка је трајала четири сата. Овим нападом Османлије су прекршиле мир између две империје. Царска пешадија се 2. и 3. августа распоредила у два стара руинирана ретраншма-

на В, направљена пре 22 године. Током ноћи непријатељ се укопавао у ровове испред царских насипа С и поставио је 3 батерије артиљерије D са топовима и мерзерима. Непријатељ се на појединим местима налазио на 50, а неким на 100 корака од браниоца Тврђаве. Сходно томе, Еуген Савојски је одлучио да изађе и нападне 5. августа. У даљем тексту објашњења, аутор набраја имена пукова и њихових команданата.

На карти битке посматрамо нацртане и означене: царске и цивилне објекте, насељена места, положаје војних јединица и вегетацију широког подручја. Петроварадинска тврђава и сви њени фортификациони елементи су детаљно и технички исправно уцртани, али су обележени само именом Петроварадин. Виде се објекти, квартови, капије, бастioni, бедеми и шанчеви Горње и Доње Тврђаве. У Хорнверку и Кронверку поред бедема и објеката уцртани су и нумерисани положаји пешадијских батаљона. Великим бројем правоугаоних облика браон боје нацртани су и нумерисани положаји царске пешадије унутар првог и другог ретраншмана. Поред другог ретраншмана обележено са W, аутор је напоменуо да је то други шанац где је коњица нападала непријатеља. Испред царских шанчева, жутиим правоугаоникима обележена је царска артиљерија и правац њеног дејствовања (дејство артиљерије је обележено цртежом плавог дима). Иза артиљерије нацртани су и обележени са U положаји царских јединица које су кренуле на десно и удариле у бок јаничара. У правцу царских топова види се сплет јаничарских ровова са стотинама ситних кружића са цртицама који симболишу многобројне фигуре наоружаних отоманских војника са ратним заставама у нападу. Иза дугачког рова отоманске војске са батеријом топова која дејствује простиру се, у четири дугачке колоне са бројним фигурама војника и застава, јаничарске хорде. Аутор их је текстом на плану назначио: *Fuite des Janitsaires* - Бекство јаничара. У две дугачке колоне правоугаоника у сепија боји аутор је означио Z положај царске пешадије која се у завршетку битке после успешног продора распоредила испред главног турског логора. Такође, испред логора, са три дугачке правоугаоне линије, сиво-розе боје, обележен је са Y положај царске коњице. Испод саме Тврђаве, пошто је прешла понтонске мостове, аутор је обележио са T положај царске коњице која се припремала да се распореди на десно крило аустријске војске. Каменичким путем се пребацила на свој борбени положај. Десно од центра битке са црвеним, зеленим и сивим правоугаоникима у две линије аутор је обележио положај коњице и написао: Овде је формирано десно крило наше коњице. Истим правоугаоним облицима, лево од Тврђаве према Дунавцу, обележио је: Овде је формирано лево крило наше коњице. Великим бројем квадратића интезивно плаве и црвене боје, изнад ретраншмана, приказани су положаји царске пешадије, обележене реченицом *Detachment du. ch. Alex. de Wurtem* – одред пр. Алекс. Виртембершког, која је дејствовала на лево крило отоманске војске обележено са X и мноштвом фигура и застава у драматичном нападу.

Горњом половином десне стране плана доминира велики приказ главног турског логора. Виде се цртежи бројних борних кола око логора, затим на стотине мањих и већих цртежа

турских шатора у зеленој боји и на средини велики комплекс везирових шатора са заставама. Унутар логора аутор је уписао неколико реченица: Шатори Великог везира, османлијски логор окружен теретним колима, и артиљерија, а на горњој половини логора где је дугачким правоугаоницима нацртао положај царске војске пише: положај хришћанске војске после битке.

У завршници свог објашњења у тексту легенде аутор закључује: Није било ни подне, а османски камп је заузет, велики везир, јаничарски ага и више паша је убијено, победа је комплетна.

Пратећи даље реченице које је аутор написао директно на слободни простор плана изнад учртаних детаља видимо, преко целог подручја од Петроварадина до Карловаца: *Chemin de Belgrade* – пут за Београд, *S. Marie, chapelle de la Paix, Carlovitz* - Капела мира Карловци. Поред ње је учртан црвеном бојом тлоцрт Карловаца са квартовима и објектима, а од Карловаца десно учртан је пут за Крушедол. Пивара коју су спалиле Османлије – објекат учртан црвеним квадратима на каменичком путу, који се у то време зове *Chemin d'Esseck* – пут за Осијек. Десно од њега нацртан је објекат Стари порушени замак а испод замка видимо велики тлоцрт Каменице. Десно од пута за Београд убележен је мајур генерала Лефелхолца, око Тврђаве видимо петровардинске мајуре, *tuilerics* - циглане, и Шуме које су спалили османлијски војници – (од свих презентованих планова ово је први приказ шуме уз Дунав и њено паљење, нацртана је ватра и плави дим.) У подножју Тврђаве код понтонских мостова учртани су тлоцрти кућа Швапског села, источно од Тврђаве види се гробље, а на позицији вешала аутор је написао *Justice* – правда.

Пошто је интензивно зеленом бојом колорисао Дунав, аутор је на два места писаним словима означио *Le Danube*. Нацртао је два понтонска моста и поред њих написао, *Batteries sur le pont* – батерије на мосту. Око понтонских мостова нацртано је неколико воденица и много царских шајки које су постављене дуж читаве обале Дунава, од ретраншмана до иза Ватерштата, улазећи у Дунавац. Написао је *Tchchaïques des impériaux* – царске шајке. На самом доњем делу плана, на Дунаву између Каменице и великог Магацина, нацртано је острво и поред њега бројне лађе, *Batteaux chargés de Vivres* – бродови натоварени намирницама. Даљим током Дунава видимо нацртана велика и мала острва са вегетацијом и мочварама. На првом великом острву видимо тлоцрт Инзелшанца острвске тврђаве. У Дунавцу између два велика острва и даље на отвореном Дунаву нацртане су бројне Турске шајке у бекству (види се један јарбол на шајкама). Такође, на Дунаву испред Карловаца аутор је нацртао Турске лађе (галије) са по два јарбола.

На бачкој страни поред великог подручја са тамно и светлозеленом бојом са вегетацијом која означава мочваре и ливаде и у сепија боји означена сува подручја, видимо: између понтонских мостова тлоцрт *Fort de l'eau* - Водене тврђаве – Брукшанац, десно од њега црвеним

квадратићима обележено је Хрватско село, од Брукшанца води пут до Раценштата који је обележен великим тлоцртом бројних објеката колорисаних црвеном бојом између којих су формиране улице. Од Српског града води један пут за Сегедин, а други у Велики царски логор. Са шест дугих и дуплих правоугаоних линија розе боје нацртан је овај логор. Састоји се из три дела: Place du quartier general – смештај генерала, и два логора за смештај војске, артиљерије, опреме итд. Аутор их је назвао, логори пре и после битке. Од царског логора ка доле иде пут који се рачва у два правца, пут за Футог и пут за велики царски Магацин који је уцртан великим црвеним тлоцртом са бедемима и посебним делом који представља војну болницу.

У горњем левом углу плана, на зеленој подлози бујне вегетације мочвара и ливада, нацртана је крајње једноставна представа компаса. На белом кругу укрштене су две линије, од којих једна на крају има илустрацију љиљана усмереног ка северу.

ЗАХВАЛНОСТ АУТОРА

Текст каталога је лична интерпретација аутора Синише Јокића, кустоса Музеја града Новог Сада, и у функцији је припреме за израду озбиљне студије о бици код Петроварадина, поводом јубиларне прославе 300. годишњице битке.

Захваљујем се Историјском архиву града Новог Сада, директору Богољубу Савину и Музеју града Новог Сада, директорки Весни Недељковић – Ангеловски на подршци у реализацији овог каталога. Захваљујем се рецензентима др Агнеш Озер и др Бранку Бешлину на указаном поверењу. Посебно изражавам захвалност преводиоцу архивисти Сари Самарџић, стручном сараднику архивисти историчару Душку Пантелићу, музејском педагогу Даници Иванчевић и колеги историчару Атили Хорноку на свесрдној и стручној сарадњи. На крају, моја захвалност припада и супрузи Еви Јокић на исказаном разумевању и радној подршци.

ЛИТЕРАТУРА

1. Славко Гавриловић, ГРАНИЧАРСКИ ВОЈНИ КОМУНИТЕТ И ШТАБСКА МЕСТА У СРЕМСКОЈ ВОЈНОЈ ГРАНИЦИ (XVIII – XIX век), Зборник Матице српске за Историју, бр, 65-66, Нови Сад, 2002.
2. СТАРИ НОВИ САД I, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1991.
3. др Јован Савковић, ПРЕГЛЕД ПОСТАНКА, РАЗВИТКА И РАЗВОЈАЧЕЊА ВОЈНЕ ГРАНИЦЕ (од XVI века до 1873. године), Матица српска – посебна издања, Нови Сад, 1964.
4. SUEVIA PANNONICA – Archiv der Deutschen aus Ungarn, Jahrgang 5 (15) 1987.
5. PRINZ EUGEN VON SAVOYEN 1663-1736, AUSSTELUNG ZUM 300. GEBURTSTAG 9. OKTOBAR BIS 31. DEZEMBER 1963. HEERESGESCHICHTLICHES MUSEUM, WIEN, 1963.
6. Живко Марковић, ПЕТРОВАРАДИНСКА ТВРЂАВА - ВОДИЧ, МГНС – Нови Сад, 1989.
7. Милош Лукић, ПЕТРОВАРАДИН У ПРОШЛОСТИ, Нови Сад, 1992.
8. Ђорђе Гавански, ПЕТРОВАРАДИНСКА ТВРЂАВА, МГНС – Нови Сад, 1989.
9. ПОГЛЕД СА ПЕТРОВАРАДИНСКЕ СТЕНЕ, Група аутора, Историјски Архив града Новог Сада, Нови Сад, 2005.
10. др Роберт Пауловић, ПЕТРОВАРАДИНСКА ТВРЂАВА, необјављен рукопис, Музеј града Новог Сада.
11. Жарко Димић, ВЕЛИКИ БЕЧКИ РАТ И КАРЛОВАЧКИ МИР (Хронологија), Београд, 1999.
12. Кристин И. Арчер, Џон Р. Ферис, Холгер Х. Хервиг, Тимоти Х. Е. Траверс, СВЕТСКА ИСТОРИЈА РАТОВАЊА, Београд, 2006.

БИТКА КОД ПЕТРОВАРАДИНА 1716. ГОДИНЕ НА ПЛАНОВИМА ИЗ ФОНДОВА БЕЧКИХ АРХИВА

Издавач

Историјски архив града Новог Сада
Музеј града Новог Сада

За издавача

Богољуб Савин
Весна Недељковић Ангеловска

Аутори изложбе

Синиша Јокић
Сара Самарџић
Душко Пантелић

Аутор каталога

Синиша Јокић

Рецензенти

Др Агнеш Озер
Др Бранко Бешлин

Лектор

Љубица Костић

Техничка поставка

Музеј града Новог Сада

Припрема за штампу

Атила Хорнок

Штампа

ПАНПАПИР, Нови Сад

Тираж

350

ISBN-978-86-7637-057-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

930.25(436.1) : 355.422 (497.113 Петроварадин) "1716" (83.824)

ЈОКИЋ, Синиша

Битка код Петроварадина 1716. године на плановима из
фондова бечких архива : каталог изложбе : Музеј града Новог
Сада, 5. августа 2011. године / Синиша Јокић ; [аутори
изложбе Синиша Јокић, Сара Самарџић, Душко Пантелић]. -
Нови Сад : Историјски архив града Новог Сада : Музеј града
Новог Сада, 2011 (Нови Сад : Панпапир). - 63 стр. : илустр.
; 22 cm

Податак о ауторима преузет из колофона. - Тираж 350. -
Библиографија: стр. 62.

ISBN 978-86-7637-057-3

1. Самарџић, Сара [аутор изложбе] 2. Пантелић, Душко
[аутор изложбе]

а) Беч - Архиви - Битка код Петроварадина - 1716 -
Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 265417735